

Perspectief

Platform voor Nieuwe Landbouw – Prijsvorming bd-producten – Kastanjeziekte –
Nederlandse bodem – Food Valley conferentie – Veredeling

2005 winter N°5

Dynamisch

Nieuws en informatie over biologisch-dynamische landbouw en voeding

DYNAMISCH PERSPECTIEF 2005
(nr. 5 december 2005)

Uitgave voor leden van de Vereniging voor
Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding (BD-Vereniging)
ISSN 1389-7438

BD-Vereniging en advertentie-acquisitie:

Vereniging voor Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding
Diederichslaan 25
Postbus 236, 3970 AE Driebergen
e-mail: info@demeter-bd.nl
internet: www.demeter-bd.nl
tel: 0343-531740, fax: 0343-516943

Redactie:

Bruno van der Dussen, Ruud Hendriks,
Jola Meijer, Martine Wensink

Vaste medewerkers:

Bernard Asselbergs, Jan Diek van Mansvelt,
Jan Saal

Sluitingsdatum kopij:

Aanleveren kopij voor het februari-
maartnummer tot 20 december 2005.
Bij voorkeur van tevoren telefonisch overleg,
tel. 075-6873159, via e-mail: info@demeter-
bd.nl

Foto's omslag: Iwan Baan

Vormgeving: Fingerprint, Gerda Peters
Pre-press en druk: Drukkerij Kerckebosch Zeist
Gedrukt op Reviva, 50% recycled, chloorvrij

De BD-Vereniging is houdster van het merk
DEMETER

Copyright

Tegen overname van artikelen bestaat in
principe geen bezwaar, mits hier toestemming
voor is verleend en duidelijk de uitgave wordt
vermeld.

Is BD alleen BD wanneer er BD op staat? Steeds vaker zien we allerlei aspecten van de biologisch-dynamische landbouw 'elders' opduiken. Bijvoorbeeld bij de PMOV-boeren, zie het eerste artikel.

We zien ook dat biologisch-dynamisch zo langzamerhand een geaccepteerd begrip is. In het artikel Kastanjeziekte lezen we dat Atkinson zelfs helemaal uit Nieuw-Zeeland overkomt met speciaal door hem ontwikkelde homeopathische (bd-)preparaten om mee te helpen de kastanjabomen te genezen.

En wat nog meer ...? Prijsvorming van Demeterproducten. Ontwikkelingen op het gebied van voeding en smaak (The taste of the future). Composteren en levenskrachten. Zaadveredeling. Dat leest u allemaal in dit nummer, maar ook over 'gewoon' feestvieren op bd-boerderijen.

Perspectieven voor samenwerking met de BD?	3
Uit de vereniging	6
BD praktisch vertaald	
Seizoensritme: Nederland	9
tussen tropen en toendra	
Prijsvorming in de economie	12
De prijs voor Demeter	13
Kastanjeziekte	16
Het Findhorn-effect	19
BD / Demeter: voortrekker of ingehaald?	20
Nogmaals: levenskrachten in compost	21
Bijen	22
Verander je zelf door je voeding te veranderen	23
Biologisch gezonder?	26
Rassenonderzoek? BD-boeren en tuinders moeten het zelf doen	28
Perspectief	31
Agenda	41
BD-info	43

Aquariuscollege, Aquarius Aliantie en PMOV

Spirituele dimensies van landbouw en voeding 3

Prijsvorming in de economie

De prijs van Demeterproducten is een heet hangijzer 12

BD-preparaten voor zieke kastanjabomen

Experimentele daadkracht in Den Haag 16

Perspectieven voor samenwerking met de BD?

Jan Diek van Mansvelt

Bedrijfsorganisme

De werkwijze die de PMOV-boeren verenigt, is de aanpak van hun bedrijf als één geheel. Vanuit de bd-terminologie zou je zeggen als een bedrijfsorganisme. In de vorige eeuw leerden de boeren vanuit de Wageningse onderzoeksbenadering om nauwkeurig te analyseren welk onderdeel van hun bedrijf het best rendeerdte, om dat vervolgens steeds groter te maken en zo rijk te worden. Nu (her)ontdekken de PMOV-boeren hoe elk van de delen waaruit hun bedrijf bestaat, in aanleg een stimulerende invloed heeft op de andere delen. Ze vinden wegen om te zorgen dat ze samen een meerwaarde hebben, als systeem, als levend geheel of organisme. Kort gezegd is hun visie:

- Als de dieren vezelrijk en eiwitarm voedsel krijgen produceren zij hoogkwalitatieve mest (nitraatarm) die, mits goed bewerkt en uitgebracht, het bodemleven bevordert.

- De bodem die zodoende biologisch geactiveerd is, zorgt voor een weelderige ziektevrrije plantengroei (veevoer, productiegewassen).

- Dit is de basis voor de dieren om zelf goed te groeien en gezonde nakomelingen, gezonde melk en vlees en goede mest voort te brengen.

Onderlinge samenwerking van de boeren en de gerichte zorg voor natuur en milieu vloeien als vanzelfsprekend voort uit deze werkwijze.

Aquariuscollege, Aquarius Aliantie en PMOV

Het platform van innovatieve boeren en onderzoekers PMOV (Platform Minderhoudhoeve, Ossekampen, VEL/VANLA) is in 1999 opgericht rondom vier innovatieve landbouwinitiatieven en in 2003 en 2004 uitgebreid.

- De A.P.Minderhoudhoeve en de Ossenkampen, beide proefbedrijven van de Universiteit Wageningen;
- VANLA en VEL, twee Friese milieuoöperaties die samen zestig melkveehouders uit de Noordelijke Friese Wouden omvatten. Deze proberen op een natuurlijke wijze bodem, plant en dier op elkaar af te stemmen, ten behoeve van een optimale bodemvruchtbaarheid, bodembioëlogie, mestkwaliteit en eiwitarme veevoeding;
- Betrokken sinds 2003: Bedreven Bedrijven Drenthe, een coöperatief mineralenproject, en De Uitdaging, een boereninitiatief uit Dalfsen.
- Betrokken sinds 2004: vier studiegroepen uit Groningen.

Alle betrokken boeren streven naar een milieusparende, diervriendelijke en economisch verantwoorde manier van boeren. Door middel van een aantal simpele maatregelen blijkt dit vrij makkelijk bereikbaar.

Foto: Iwan Baan

Aquariuslandbouw gaat er van uit dat de verbinding van de samenleving met de aarde bestaat bij de gratie van de landbouw, door middel van het bodem-plant-dier-mens-systeem.

Naarmate de boer dit kringloopsysteem bewuster hanteert, groeit de duurzaamheid uit tot gezondmakende ontwikkeling: een positieve spiraalbeweging. In de bd-landbouw noemt men dit de ontwikkeling van het bedrijfsorganisme.

Het basisconcept dat in het PMOV wordt toegepast is sinds de negentiger jaren van de vorige eeuw door Jaap van Bruchem ontwikkeld. Hij ontwikkelde een holistisch rekenmodel waarin de stikstofkringloop in het bedrijf instrument is om bodem, gewas, vee en mest op elkaar af te stemmen. Hij verwerkte in het rekenmodel alles wat hij leerde bij succesvolle boeren met hart voor hun land, hun beesten en gewassen. Omgekeerd bezochten honderden boeren de Minderhoudhoeve en maakten daar kennis met de benadering van Jaap. Als bij een boer de ogen gingen glimmen van herkenning, ging Jaap er op af om samen verder aan de verfijning en toepassing van zijn systeem te werken. Dat bleek bijzonder inspirerend en leerzaam voor beiden: voor elke individuele bedrijfssituatie moest immers de daár passende oplossing worden gevonden. In bd-terminologie zou je hier van de bedrijfseigenheid of bedrijfsindividualiteit spreken.

Toen na een jaar of vijf zo'n tweehonderd boeren met Jaap aan de slag waren, richtte een aantal van hen het PMOV op. Daarin zitten niet alleen boeren maar ook veevoerfabrikanten, landbouwvoorlichters en geïnteresseerde burgers. Op vele manieren wordt samengewerkt, wat nu alweer jaren prima loopt. Zo worden er bijvoorbeeld vier studiedagen per jaar gehouden waar de samenwerkende groepen hun ervaringen uitwisselen (Zie 'Oogst', oktober 2004).

Inspiratiecentrum

Voor Jaap van Bruchem blijft het hier echter niet bij. Hij onderzoekt alle dingen en behoudt wat hem goeddunkt. Zo kwam hij ook in aanraking met boeren die, naast hun spreekwoordelijk gezonde verstand, ook bewust hun gevoelens, hun ingevingen, invallen en intuïties zijn gaan volgen. Boeren die bijvoorbeeld geïnspireerd werden door mensen als Hans Andeweg, Maya Kooistra en recentelijk Irene van Lippe Biesterfeld. Daarmee bracht Jaap de spirituele dimensie van mens en natuur expliciet op tafel in het PMOV-circuit.

Zolang hij het daar over 'systeem' en 'synergie' en 'heelheid' heeft, met zijn concrete rekenmodel als basis, is dat voor de meeste boeren nog goed te behappen. Het is uitdagend en inspirerend. Maar met zijn fractalen, bovewaarden, energetische stralingen, resonantie, homeopathie en het effect van pure, liefdevolle aandacht gaat hij voor velen echter te ver. Zowel voor gelovigen als ongelovigen is dit vaak te occult, zweverig, ongrijpbaar en bovendien totaal overbodig. Bij veel Eko-boeren kennen we een vergelijkbare reserve ten aanzien van ideeën over of zelfs ervaringen met zaken als planetaire invloeden op de landbouw, groepszielwerkingen in de veehouderij, preparateneffecten en de rol van meditatieve verdieping, zoals in de BD. Het zicht op de levende gehelen, op levende systemen, zoals elkaar beïnvloedende bedrijfsorganismen, elk met hun verschillende organen, dus op de etherwereld zoals dat in de bd-wereld heet, ligt nu eenmaal dichterbij dan het zicht op de astrale wereld die de levensprocessen stuurt. Waar de etherwereld nog met een verruimd denken te pak-

ken is, vereist de astrale wereld een verhelderde gevoelswereld als kenorgaan. Naast helderziendheid moet je dan ook heldervoelendheid ontwikkelen.

Stichting Aquariushoeve

Een groep mensen die deze stap met Jaap van Bruchem helemaal zag zitten heeft nu samen met hem een nieuw initiatief gepresenteerd: de Stichting Aquariushoeve: een lerende netwerkorganisatie. Het initiatief beoogt onder meer een regionaal inspiratiecentrum waar scholing, gezondheidsbevordering, productie, productverwerking, verkoop en sociocratische bestuursvernieuwing in synergie samenwerken. Een voorbeeldcentrum voor vele plaatsen in ons land en daarbuiten om de vernieuwingen van de eenentwintigste eeuw te verwerkelijken. De Stichting wil:

- landbouw-nieuwe-stijl ontwerpen, in de vorm van landgoedachtige samenwerkingsverbanden.
- daarin de ecologische principes van het PMOV (diverse, regionaal aangepaste mengvormen van veehouderij, akkerbouw, tuinbouw en fruitteelt) uitbreiden met boer-burgerverbanden, inclusief organisatievormen als sociocratie, pergola, voedselabonnementen en burgerdeelname in agrarisch grondbeheer.
- vormgeven aan interdisciplinair en wederzijds participatief onderwijs en onderzoek met daarbij passende kwaliteitsparameters.
- effectieve PR opzetten om mensen te verbinden en het gesprek met de samenleving open te voeren.

De eerste 'Aquariushoeve' volgens dit principe begint in Dalfsen met het boerenechtpaar Thijs Scholten en Annemarie Lepelaars en de lederwijsjschool als kern.

Aquarius Alliantie

In datzelfde kader werd afgelopen zomer de Aquarius Alliantie opgericht, die op 7 oktober jl. haar eerste conferentie 'Groene akkoorden' hield in Swifterband. Deze Aquarius Alliantie is "het verbindende netwerk voor Aquariuslandbouw, vitale voeding en een groene economie van overvloed", vermeldt de folder.

Aquariuslandbouw gaat er vanuit dat de verbinding van de samenleving met de aarde bestaat bij de gratie van de landbouw, door middel van het bodem-plant-dier-mens-systeem. In die verbinding zijn er allerlei terugkoppelingsmechanismen: fysiek, ecologisch, gevoelsmatig en intuïtief, waardoor we zowel de natuur, de dieren als de mens kunnen helpen zich gezond te ontwikkelen.

Het gaat er om de complexe bodem-plant-dier-mens-systemen ook energetisch zó te begrijpen en te onderhouden dat ze vitale levensmiddelen voortbrengen, gezonde dieren en planten, en schoon water; met als resultaten een landschap dat in balans is, gezonde mensen en een eerlijke groene economie.

De nieuwe wetenschappelijke en spirituele inzichten waaruit dit gebeurt, worden bijvoorbeeld 'Energetische landbouw' of 'Quantum Landbouw' genoemd. Henk Kieft heeft daar recentelijk inventariserend onderzoek naar gedaan (Zie Ekoland van november 2005). Ik denk dat daarmee eigentijdse termen gevonden zijn voor wat in bd-kringen wel 'spirituele' landbouw wordt genoemd. Die bd-landbouw staat immers vanouds voor een algemene culturele vernieuwing: sociaal, economisch, cultureel en spiritueel, op basis van een gezonde omgang met de aarde (het begrip 'duurzame ontwikkeling' is van later datum).

Voor de bd-boeren en hun netwerk van collegae en raadgevers, leveranciers en afnemers, zie ik hier een duidelijke uitdaging om zich grondig in deze vernieuwende Aquariusbenadering te verdiepen. Het is wat mij betreft goed mogelijk dat er sprake zal blijken te zijn van meer verwantschap dan op het eerste gezicht lijkt. Bedrijfsorganisme en bedrijfsindividualiteit, het functioneren van de bedrijfsorganen en levensprocessen binnen die organismen en hun mogelijke beïnvloeding door onstoffelijke krachten en gemetamorfoseerde stoffen: het zijn allemaal begrippen uit Steiners Landbouwcursus die steeds weer hun vertaling in eigentijdse noties behoeven.

Samen sterk geldt mijns inziens ook, evenals dat leren van elkanders overeenkomsten en verschillen de basis is voor een nodige en nuttige samenwerking. ■

Het PMOV is actief met het organiseren, mobiliseren en dynamiseren van de boerenervaring. Voor literatuur en inlichtingen: Rinske Schiere, PMOV-secretaresse: info@pmov.nl; www.pmov.nl

Voor een folder met de doelstellingen van de Stichting Aquariushoeve of een verslag van de Aquarius Alliance conferentie op 7 oktober: Jelleke de Nooy-van Tol, voorzitter van de stichting Aquariushoeve: info@jellekedenooy.nl

Emma Schotveld nieuwe coördinator Verenigingszaken

Sinds oktober ben ik de nieuwe coördinator Verenigingszaken. Heel veel nieuws wat op mij af komt, maar op een bepaalde manier ook wel bekend en vertrouwd. Negen jaar (!) geleden ben ik namelijk ook een half jaar coördinator geweest om iemand tijdelijk te vervangen. Sindsdien heb ik bij het Centrum Biologische Landbouw in Lelystad gewerkt, heb met mijn partner drie jaar in Barcelona gewoond, ben moeder geworden van twee kinderen (5 en 2 jaar) en nu sinds ruim een jaar terug in Nederland. Al die tijd heeft de biologisch-dynamische landbouw mijn bijzondere belangstelling gehouden en ik heb erg veel zin mij daar nu opnieuw voor in te zetten. Het is een spannende tijd voor de BD-Vereniging en ik hoop dat ik mijn steentje bij kan dragen aan de ontwikkeling van een gezonde en dynamische organisatie! ■

Seminar over vormkrachten door Dorian Schmidt

Tom van Gelder

Dorian Schmidt zal een seminar geven over het onderzoek naar vormkrachten van voedingsmiddelen. De term vormkrachten stamt van Rudolf Steiner die daarmee doelde op krachten in de levende natuur. Het zijn levende krachten die de vormgeving en eigenschappen van iedere plant bepalen in wisselwerking met omgeving en erfelijkheid. In de vormkrachten komt het wezen van de plant tot uitdrukking. Dorian Schmidt heeft op basis van antroposofische oefeningen een methode ontwikkeld om de vormkrachten van planten en voedsel waar te nemen. Zijn werkwijze wordt onder andere op biologisch-dynamische bedrijven gebruikt bij de selectie en veredeling van tuinbouwgewassen. Tijdens

het seminar zal hij de oefeningen doornemen zodat deelnemers de vermogens ontwikkelen om de vormkrachten waar te nemen en er wordt geoefend. Aan het eind zal hij laten zien waartoe deze nieuw-ontwikkelde vermogens in staat zijn. Ook zullen vragen aan de orde komen over de objectiviteit van hetgeen is waargenomen en hoe de methode praktisch te gebruiken.

In Das Goetheanum nummer 43 van 21 oktober 2005 is door Dorian Schmidt een onderzoek gepubliceerd over de vormkrachten van water, eerder al verschenen in hetzelfde tijdschrift artikelen over planten (1998, nummers 18, 19 en 20).

Organisatie: Landbouwsectie van de Antroposofische Vereniging in Nederland (AViN)

Wie wilt ù in het bestuur van de BD- Vereniging ?!

Wij zouden bijvoorbeeld graag een vertegenwoordiger uit de handel in het bestuur verwelkomen. Kent u iemand die u graag in het bestuur zou zien en die:

- tijd en energie heeft om zich in te zetten voor de ontwikkeling van de BD-Vereniging;
- inhoudelijk goed op de hoogte is van de bd-landbouw;
- ideeën heeft over de toekomst van de BD-Vereniging;

- communicatief is ingesteld en zijn/haar netwerk actief kan inzetten;
- bij voorkeur ook kennis heeft van de antroposofie;
- op de hoogte is van internationale ontwikkelingen.

We bieden:

- enthousiaste mensen om mee samen te werken;
- mogelijkheid om maatschappelijke betrokkenheid in daden om te zetten.

Weet u geschikte kandidaten, neem dan contact op met Jan Saal (voorzitter BD-Vereniging, telefoon 0321 339055).

Aantal deelnemers: circa 25

Datum: dinsdag 14 februari (15.00 uur) tot donderdag 16 februari (13.00 uur)

Het programma loopt 's morgens, 's middags en 's avonds en de voertaal is Duits.

Plaats: Warmonderhof, Dronten

Kosten: € 95,- inclusief koffie en thee

Maaltijden: € 70,- (2x ontbijt, lunch en avondeten). Indien gewenst kan men overnachten, kosten vanaf € 30,- tot € 70,- voor

twee nachten. ■

Opgave en aanvragen aanmeldingsformulier:
e-mail: tom.van.gelder@12move.nl

Tom van Gelder, Lancasterdreef 89, 8251 TJ Dronten

Goetheanum 9–27 januari 2006 Weken ter verdieping van landbouw en antroposofie

Nikolai Fuchs, Stefan O. Mahlich
Vertaling Wilfriede Guépin

Na 33 jaar krijgt de cursus "werkweken antroposofie" voor hen die in de bd-landbouw werkzaam zijn (ook bekend als "cursus voor jonge boeren") een nieuwe vorm, met behoud van de oorspronkelijke impuls.

"Weken ter verdieping van landbouw en antroposofie" is de titel van de cursus. De sectie Landbouw van het Goetheanum beseft dat er een nieuwe cursusvorm nodig is omdat voorwaarden en behoeftes op de bedrijven veranderen.

Veelal werden jonge beginnende boeren in de hoedanigheid van bedrijfsopvolgers naar de cursus 'gestuurd', maar nu is het zo dat geïnteresseerde deelnemers zich zelf 'sturen' om hulp te vragen bij het zelfstandig spiritueel zoeken en worstelen. Er is behoefte aan spirituele activiteiten die ook op het bedrijf praktisch doorgevoerd kunnen worden. De nadruk van de cursus zal liggen op het verdiepende karakter van oefeningen, die juist in korte inleidende cursussen niet in voldoende mate aan de orde kunnen komen.

"Volgens mijn inschatting is de

inhoud van deze cursus met een uitgebreid inzicht in de natuur juist voor het praktische werk op de bedrijven bijna onmisbaar; dit zou eenieder die in dit werkgebied actief is ter harte moeten gaan", aldus één van de deelnemers uit de cursus van dit jaar.

Opbouw van de cursus (dagindeling)

- Na een kunstzinnige opmaat en scholing van de waarneming (natuur) worden eenvoudige meetkundoefeningen, 'wiskunde als scholing voor het erkennen van de geest', met betrekking tot de natuur aangeboden door Oliver Conradt.
- Aansluitend wordt er met Florian Leiber geoeftend zelfstandig onderzoek "op" het bedrijf te verrichten.
- De ochtenden worden afgesloten met het cursusonderdeel 'De Landbouwcursus', die Jochen Bockemühl en Kari Järvinen toegankelijk weten te maken door verdieping.
- In de namiddag vindt zintuigscholing plaats door oefeningen onder leiding van Kirsten Larsen en Hans-Christian Zehnter. Zij bewerkstelligen aan de hand van waarnemingen het stimuleren van de eigen activiteit,

waardoor men zelf kan ervaren wat er met kosmisch en etherisch wordt bedoeld.

- Daarna wordt er met Manfred Klett en Nikolai Fuchs intensief gewerkt aan biologisch-dynamische landbouwvraagstukken.
- De dagen 'klinken uit' met zingen onder leiding van Annela Lohn, waarbij het beleven van adem, ritme, toon, één- en meerstemmigheid in het middelpunt staan.

Verder staan op het programma deelname aan colloquia met landbouwinhoud en het seminar 'Elementen en elementenwezens in sprookjes en in de omgang met de natuur' onder leiding van Almut en Jochen Bockemühl, alsmede een excursie in de Zwitserse omgeving. De cursus vindt plaats van 9–27 januari 2006.

Aanmelden: *Sektion für Landwirtschaft, Goetheanum,*
Postfach, CH-4143 Dornach 1
T 0041 61 7064 212
sektion.landwirtschaft@goetheanum.ch

Activiteiten van de Landbouwsectie AViN

Tom van Gelder

In het voorjaar van 2004 is vanuit de Landbouwsectie de mogelijkheid geboden om studiegroepen te vormen op het terrein van antroposofie en landbouw. Daar is positief op gereageerd. In de winter van 2004-2005 hebben twee studiegroepen gewerkt aan de vraag: Wat zijn etherkrachten. Beide groepen (in Schoorl en Flevoland) zullen hun activiteiten deze winter voortzetten en daarnaast zullen er twee nieuwe groepen van start gaan in Breda en Oploo. Deze winter zal de fenoMensologie als methode om het etherische te leren kennen centraal staan. Verheugend is dat niet alleen potentiële deelnemers zich melden maar ook mensen die studiegroepen willen leiden. Daarnaast is er een sectieraad gevormd die in het voorjaar van 2005 voor het eerst bij elkaar is gekomen. De sectieraad voor landbouw bestaat uit twaalf mensen die de breedte van de biologisch-dynamische landbouw vertegenwoordigen. Er zijn uiteraard boeren en tuinders, maar ook mensen uit het onderzoek, zorg, natuureducatie, handel en de BD-Vereniging. Vooralsnog zal de sectieraad drie keer per jaar bij elkaar komen om te bespreken welke koers de landbouwsectie in de komende

Foto: Iwan Baan

tijd zal kunnen varen.

Wat nog niet van de grond is gekomen is een activiteit voor klassenleden. Er wordt naar gestreefd om voorjaar 2006 hiermee een begin te maken.

Er is geen overzicht van boeren en tuinders die lid zijn van de Antroposofische Vereniging of klassenlid zijn. Wanneer daarvan een overzicht bestaat, kunnen die makkelijker worden benaderd voor nieuwe activiteiten.

U kunt zich melden via de sectiecoördinator Landbouw van de AViN: Tom van Gelder, e-mail: tom.van.gelder@12move.nl ■

Contributieverhoging

Op de jaarvergadering in april j.l. is besloten dat de contributie in 2006 wordt verhoogd tot € 35,- per jaar. Dit besluit wil ik graag toelichten. In de afgelopen jaren is de begroting van de BD-Vereniging steeds krapsluitend geweest of kwamen we net iets te kort. De tekorten zijn steeds aangevuld vanuit de reserves die verkregen zijn uit schenkingen en legaten.

Met het splitsen van de vereniging in Demeter-zaken en Verenigingszaken moeten beide instellingen zelf rond zien te komen. Dat wil zeggen dat vanaf 2006 de activiteiten van de vereniging voornamelijk uit contributies betaald moeten worden. Schenkingen en legaten zijn in principe bedoeld voor projecten en onderzoek.

Een contributieverhoging werd daardoor onontkoombaar. Met de middelen die nu (inclusief verhoging) beschikbaar zijn, kunnen de normale activiteiten bekostigd worden. Dat wil zeggen de kosten van een bureau met medewerkers, van enkele bijeenkomsten en van Dynamisch Perspectief. Het aantal beschikbare uren van de medewerkers is dan nog steeds krap te noemen. Voor meer financiële ruimte zal de vereniging moeten groeien. Meer leden betekent meer draagvlak en meer inkomsten.

We vertrouwen er op dat u met ons kunt inzien dat deze stap noodzakelijk is en dat een gezonde financiële basis ook een gezonde basis voor de BD-Vereniging is. Het bestuur stelt het op prijs dat u de bd-beweging wilt blijven steunen door lid te zijn en te blijven van de BD-Vereniging.

En als u zelf in uw omgeving nog leden weet te werven, dan versterkt u onze vereniging bij uitstek. ■

Jan J.C. Saal, voorzitter

BD praktisch vertaald

Seizoensritme: Nederland tussen tropen en toendra

Ruud Hendriks

Het gematigde klimaat in onze regio is door de variatie in seizoenen en dus ook in bodemtemperatuur, zeer geschikt voor landbouw. Humusvorming en humusafbraak hebben een jaarritme waardoor een stabiel landbouwsysteem ontstaat. Om dit te illustreren is het boeiend om de processen in de Nederlandse bodem te plaatsen tussen die in de warme en koude gebieden op de aarde.

Tropen

Het tropenbos is het jaarrond 'zomers' vochtig en warm, ook in de bodem. Organisch materiaal dat in de bodem terecht komt, zoals blad en takken, breekt zeer snel af. Schimmels en bacteriën werken in een hoog tempo aan de afbraak. Voor een deel wordt het materiaal in mineralen omgezet die door het gewas kunnen worden opgenomen. Een ander deel wordt omgezet in humus, die echter al snel wordt afgebroken door de enorme activiteit

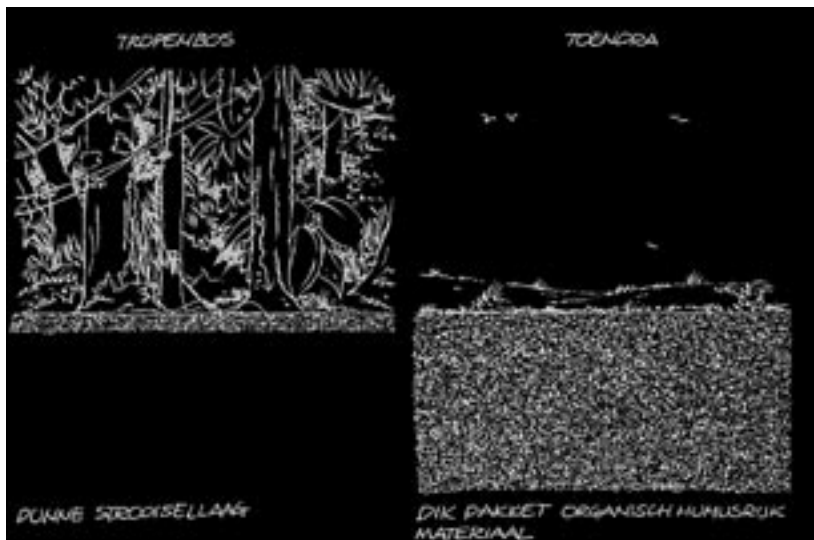
van het bodemleven. Daardoor zit veruit het grootste deel van de organische massa in het levende en bovengrondse deel van het tropenbos. Wanneer je gaat graven blijkt de bodem zeer oppervlakkig ontwikkeld te zijn. Eigenlijk heb je te maken met bovengrondse bodemvruchtbaarheid. Dit sluit goed aan bij Steiners beeld van de boom als opgestulpte aarde; dat beeld is in de vochtige tropen makkelijker voorstelbaar dan in ons klimaat.

Wanneer je de bovengrondse plantenmassa verbrandt of rooit om de grond voor landbouw te gebruiken, zal de beperkte bodemreserve in twee tot drie jaar zijn verteerd. Dit gebeurt op het moment massaal bij de Amazone voor soja-teelt. Hele stukken woud worden daarvoor met kettingen en kogels platgewalst. Zonder zeer zorgvuldig beheer is de tropengrond erg snel opgebruikt en overgeleverd aan erosie. In vergelijkingen tussen gangbare en biologische landbouw wordt dit vaak 'vergeten'. Veel gronden zijn door het gangbare systeem namelijk onvruchtbaar geworden en in on-

bruik geraakt. Ze worden echter niet meegenomen in de berekeningen van het gangbare productiegemiddelde per hectare. In biologische landbouwsystemen wordt in de tropen zeer veel gewerkt met compostering om het beschikbare organische materiaal zo stabiel mogelijk te maken en optimaal te benutten. Omschakeling (naar biologische landbouw) heeft in Nederland een daling in productie tot gevolg. In de tropen zijn juist veel voorbeelden van een (grote) toename in productie, tientallen procenten tot meer dan 100% is geen uitzondering.

Toendra

De toendra is een gebied waar de situatie net omgekeerd is. Het is er eigenlijk het jaarrond 'winters'. De plantengroei is traag, staat het grootste deel van het jaar zelfs stil en bestaat voor een belangrijk deel uit mossen, kruiden en wat kleine struiken. De bodemtemperatuur blijft altijd laag waardoor humusvorming de overhand heeft. Onder de 10°C gaat humus-

Voor onze regio is het al lastig om de theorie te vertalen naar de praktijk, voor andere regio's moet er een nog grotere vertaalslag worden gemaakt.

vorming namelijk sneller dan humusafbraak. De toendrabodem groeit daardoor in de loop van duizenden jaren uit tot een metersdik pakket organisch materiaal en humus. Het overgrote deel van de organische massa zit dus in de grond. Bodemvruchtbaarheid in de ware zin van het woord. In principe een enorme situatie voor landbouwgebruik, maar het klimaat zit in die regio niet mee.

Nederland

In Nederland hebben we van beide regio's een milde versie: in de zomer hebben we een beetje tropenklimaat, waarbij de humusafbraak de overhand heeft. Het gewas gaat aan de groei zodra de grond opwarmt. Als de bodem in het najaar afkoelt, neemt de activiteit van het bodemleven af en krijgen we een milde versie van het toendraklimaat. De humusvormende bacteriën blijven bij lage temperatuur actiever dan de humusafbrekende bacteriën, zodat in het najaar en eventueel in de winter netto humusopbouw plaatsvindt. Bij zorgvul-

dig bodembeheer krijgt de bodem in het winterhalfjaar voldoende organische stof om de humusafbraak die in de zomer plaatsvindt te compenseren.

'De Landbouwcursus' gaat veel in op werken vanuit seizoenswisselingen. Het maken van en bemesten met preparaten – het essentieel nieuwe in bemesting in de biologisch-dynamische landbouw – is gebaseerd op de seizoenen zoals wij die kennen. Ook ploegen, het chaotiseren van de grond, om de bouwvoor open te stellen voor kosmische werking in de winter, is een activiteit die typisch past op onze breedtegraad, maar niet in het verre noorden of zuiden. Het is een voorbeeld van het gegeven dat biologisch-dynamische landbouw nog in de kinderschoenen staat. Voor onze regio is het al lastig om de theorie te vertalen naar de praktijk, voor andere regio's moet een nog grotere vertaalslag worden gemaakt.

Vruchtwisseling

Het beeld van het seizoensritme is verder door te trekken, bijvoorbeeld naar de vruchtwisseling en de bemesting. Opbouw en afbraak in de bodem, in biologisch-dynamische boeken ook vaak inademen en uitademen van de bodem genoemd, zijn de basisgedachte om op voort te borduren in het systeem.

In de vruchtwisseling zijn de jaren met maai-gewassen zoals grasklaver of graan de jaren met netto humusopbouw, ofwel de jaren van inademing. Die inademing is letterlijk te nemen: CO₂ wordt opgenomen en vastgelegd in opbouw van organisch materiaal. In de recente CO₂-discussie heeft die inademing zelfs financiële waarde gekregen! Een tegenstelling vormen de jaren met rooivruchten zoals aardappels en bieten. Dan wordt netto organische stof afgebroken, de grond ademt dan weer netto CO₂ uit. Op een totaal van ongeveer 100.000 kilogram humus in één hectare gezonde Nederlandse grond varieert de hoeveelheid humus daardoor met

een marge van een paar duizend kilo humus erbij en er af. Veel gangbare gronden worden met een te groot aandeel rooivruchten (aardappels, bieten) beteeld. Ze moeten dus constant uitademen, ze doen amechtig hun best om nog in productie te blijven, maar lopen tegen de grens aan. Een mens wordt daar blauw van, de kleur van de grond wordt dat ook. In natte jaren, zoals dit jaar, is dit extra goed te zien. In de afgelopen decennia vond er een daling plaats van het percentage humus in de akkerbodem van circa drie tot zes procent vroeger, naar anderhalf of twee nu. De bodem teert dus echt vaak op de laatste restjes lucht. De bodem verbetert na omschakeling wel, maar net zoals de afbraak langzaam verloopt, is de verbetering een langdurig proces.

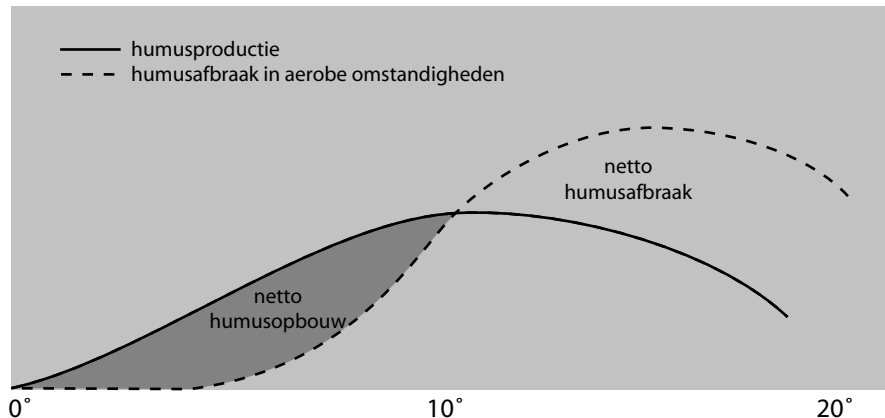
In de tropen is een vruchtwisselingsritme zoals we hier in Nederland kennen moeilijker of zelfs niet toepasbaar, de humusreserve keldert er namelijk veel sneller dan bij ons. Een teeltsysteem in de tropen dat optimaal in balans is moet lijken op het ecosysteem ter plekke. In het voorbeeld van het regenwoud moet er een permanente en laagsgewijze opbouw van het landbouwsysteem zijn. Het valt mij niet mee om een groep uit de tropen afkomstige boeren of voorlichters in Nederland rond te leiden en ze dan uit te leggen dat wij een heel mooi systeem hebben..., maar dat ze er niet veel aan hebben omdat het niet zomaar te kopiëren is naar andere regio's. Kopiëren lijkt in eerste instantie wel aantrekkelijk. Mechanisatie is bijvoorbeeld een stuk makkelijker toepasbaar in percelen met monotelten in een vruchtwisseling, dan in een landbouwsysteem met meerdere gewassen door elkaar op een perceel.

Bemesten

Ook in de bemesting valt te denken in winter- en zomerjaren ofwel in in- en uitademingsjaren. Een typisch inademingsjaar is een jaar met een compostgift. Dat is voor de bodem stevige kost die voor een groot deel wordt opgeslagen in de humusvoorraad. Een typisch uitademingsjaar is een jaar met gebruik van makkelijk verteerbare drijfmest. Gangbare, maar ook biologische drijfmest heeft een negatieve bijklank gekregen doordat deze vaak een slechte kwaliteit heeft. Het is meestal mest met rottingskwaliteit, ontstaan door de anaërobe (= zuurstofarme) omstandigheden in de mestkelder. Hierdoor voldoet de kwaliteit van de mest niet aan de eisen van het bodemleven en het verteeringsklimaat dat in de bodem aanwezig is. In Duitsland kom je betere drijfmest tegen. Deze wordt met zaagsel of gemalen stro verrijkt en via buizen belucht, dan is het aërobe (=zuurstofhoudende) drijfmest. Deze is prima inzetbaar in de biologisch-dynamische landbouw. Toevoegmiddelen die tegenwoordig op de markt zijn, helpen om de anaërobe drijfmest zoals we die in Nederland

produceren meer een verteringskarakter te geven. Het wordt er niet aëroob van, maar het is een stap in de goede richting. Bij deze een pleidooi om meer naar mestkwaliteit dan alleen naar mestsoort te kijken.

Het basisprincipe in de biologisch-dynamische landbouw is: "We voeden de bodem met vaste mest en de bodem voedt het gewas". Dat klinkt als een mooi en logisch basisprincipe, maar niet elk gewas vraagt hetzelfde van de bodem. Er is trouwens ook niet genoeg stro om alle biologische koeien in een potstal te huisvesten. Dus al zouden we willen, het lukt niet. Voor elke twee koeien is een hectare graan voor het stro nodig en die hoeveelheid hebben we niet. In een typisch uitademingsjaar zoals een bietenjaar kan het mijns inziens heel zinvol zijn om 'uitademingsmest' zoals drijfmest ter aanvulling te geven, mits daar maar inademingsjaren en 'inademingsmest' tegenover staat. Per slot van rekening eet ik ook een boterham extra wanneer ik een dag stevig aan het werk ga. ■

De prijs voor Demeter

Foto: Iwan Baan

Jola Meijer

De prijs van Demeterproducten is een heet hangijzer. In de winkel vindt de klant Demeter vaak te duur en de boer krijgt nauwelijks de kostprijs voor zijn product. Ik heb in het bd-circuit eens rondgevraagd hoe hier vanuit de praktijk naar wordt gekeken.

De BD-Vereniging

Rienk ter Braake, coördinator Demeterlicentiezaken van de BD-Vereniging verwoordt het probleem als volgt: "Er is een tendens van meer vraag naar Demeterproducten. Deze tendens is zowel bij winkeliers als in de handel gesignaleerd en geeft aan dat de meerwaarde van Demeterproducten wordt erkend. Deze erkenning levert echter geen meerprijs voor de boer en tuinder op.

Waarom zijn de kosten hoger voor telers en verwerkers?

In de eerste plaats moet een relatief kleine groep boeren en verwerkers de kosten betalen voor het Demetercertificeringssysteem. De licentiehouders betalen hiervoor de Demeterbijdrage.

Verder maken de boeren hogere kosten in hun bedrijfsvoering. Zo bemesten Demeterboeren met biologische, vaste mest. Daarvoor moet worden betaald, terwijl voor gangbare drijfmest soms geld wordt toegegeven. Het veevoer is 100% biologisch. Biologische eiwitbronnen zijn schaars en daardoor veel duurder dan de gangbare eiwitten, die nog wel op biologische bedrijven mogen worden gebruikt, maar niet in bd. Ook het werken met de bd-preparaten kost tijd en geld. De transportroutes zijn ook ingewikkelder en er moeten grotere afstanden worden afgelegd. Bijvoorbeeld bij het ophalen van de melk in de tankwagen. Voor de verwerkers geldt dat de Demetervoorwaarden hogere kosten met zich meebrengen. Zo is het goedkoper om een natuurlijk aroma aan vruchtenyoghurt toe te voegen dan meer fruit. Maar dat is bij Demeterproducten niet de bedoeling."

Demeterproducten hebben een hoge prijselasticiteit. Winkeliers kunnen in hun assorti-

Gemotiveerde klanten die Demeterproducten kopen laten zich niet snel afschrikken door de prijs

ment spelen met de winstmarge. Het gebeurt nogal eens dat de winkelier dit prijsverschil nog eens groter maakt door de marge op Eko-producten, die met de supermarkten moeten concurreren, te verkleinen, maar de marge op Demeterproducten zo hoog mogelijk te maken. Zo worden de prijsverschillen tussen Eko en Demeter vergroot. Hierbij gaan winkeliers er vanuit dat de Demeterklanten toch wel Demeter kopen. Want gemotiveerde klanten die Demeterproducten kopen laten zich niet snel afschrikken door de prijs.

Waarom krijgt een boer geen meerprijs?

"Afnemers hebben vaak wel een voorkeur voor Demeter. Maar zolang er voldoende aanbod is worden de boeren tegen elkaar uitgespeeld en veelal wordt geen hogere prijs betaald dan voor biologisch. Dit geldt voor Nederlandse, maar ook voor internationale handelaren, zoals uit Duitsland."

Een verwerker

Aan Jasja Glasbeek van het verwerkingsbedrijf Machandel BV in Haulerwijk is gevraagd hoe

in de conservenindustrie de prijsvorming voor Demeter werkt.

Jasja: "De prijs die wij voor onze producten ontvangen, wordt niet door ons bepaald, maar door de groothandel aan wie wij verkopen. Wij kunnen daarbij alleen zeggen "die prijs is te laag" en de groothandel kan ons zeggen "die prijs is te hoog". Dat is maar een schommeling binnen marges. En hoe meer je verkoopt van een product des te lager kan de prijs zijn. Wij hebben te maken met een sterk concurrerende markt waarbij het gaat om goede kwaliteit en scherpe prijsverhouding."

Waar betaalt een consument voor?

"De smaak van de bd-producten is veelal anders. In tegenstelling tot een gangbaar product, bijvoorbeeld vruchtenyoghurt, dat helemaal met kunstmatige aroma's op smaak kan worden gebracht, bestaat het Demeterconservenproduct alleen uit puur fruit.

Dit geeft ons minder mogelijkheden om de smaak te bepalen. Wij zijn gebonden aan de voorschriften die voor het Demeterkeurmerk gelden, bijvoorbeeld het gebruik van onge raffineerde olie. Die olie is van invloed op de smaak van het product.

Het gebruik van kleur- en smaakstoffen is op zich niet van invloed op de prijs, maar het verwerkingsproces van de conservenproducten is anders. Ook werken de transportkosten niet prijsverhogend bij ons want alle producenten waarvan wij producten afnemen wonen hier redelijk dicht in de buurt.

De consument weet niet met hoeveel wetten en regels wij in ons bedrijf te maken hebben! "Het gaat om voedsel en het ministerie legt telkens nieuwe maatregelen op. Het registreren van waar al de grondstoffen vandaan komen is daar een voorbeeld van. De kosten die iedere wetswijziging met zich meebrengt

worden over jaren uitgesmeerd. Deze investeringen werken wel kostenverhogend in een bedrijf met beperkte omvang.

Op dit moment bestaat er waardering voor natuurlijk geteelde producten. Met een groeiende vraag kan de prijs wellicht nog eens omhoog gaan in de toekomst!"

De bd-boer

Tom Saat is bd-boer op De Stadsboerderij in Almere. Hij antwoordt het volgende op de vraag naar de betaling voor zijn producten.

Tom: "Op ons bedrijf (vee, akkerbouw en groenteteelt) telen we grote partijen voor de export, voor Engeland, Duitsland en Frankrijk. Voor grote partijen is op de Nederlandse markt geen afzet. Helaas.

De laatste jaren is het aanbod toegenomen en is er in plaats van een vraagmarkt een aanbodmarkt ontstaan voor biologische en bd-producten.

Er is dan ook geen 'vraag' naar Demeterproducten, behalve door de verwerkende industrie. Maar ook daar is het aanbod groter dan de vraag en is een aanbodmarkt ontstaan.

De eisen die aan de geteelde producten worden gesteld worden steeds hoger. En daaraan voldoet Demeter! Met Demeterproducten kun je daardoor op alle markten terecht. Met biologische producten wat minder. Dit is ook reden voor sommige telers om een bd-licentie af te sluiten omdat zij daarmee van de extra afzetmogelijkheden kunnen profiteren.

De enige markt (naast de zuivel) waarvoor een specifieke Demetermarkt bestaat is de graanmarkt. De producten die wij voor de versmarkt telen gaan als Eko weg, niet als Demeter."

En de supermarkten in Nederland dan?

"Wat de supermarkten in Nederland afnemen zijn kruimels, niet te vergelijken met

buitenlandse ketens. Die maken serieus werk van biologische productenverkoop en nemen volumes af, zoals bijvoorbeeld Tesco in Engeland. Met name Albert Heijn beschouwt het Eko-product als een niche-product en wil dat vooral ook zo houden. Dit betekent dat de telersprijs wel vier keer over de kop is gegaan als het product in het schap ligt, terwijl het gangbaar geteelde product, dat als bulkproduct wordt beschouwd, slechts één keer over de kop gaat. En dat terwijl beide producten dezelfde logistieke weg afleggen naar het schap. Het prijsverschil tussen gangbaar en bio wordt op deze manier kunstmatig zo ver opgedreven, dat het met de afzet nooit wat kan worden. Op de zuivel legt AH een veel kleinere marge en je ziet dat er dan wel echt afzet ontstaat. De winkelketen Laurus is met een nieuwe strategie begonnen; bepaalde kleinere producten zoals rode kool of rode biet verkoopt deze uitsluitend in Eko-kwaliteit. Dit is een heel goed initiatief. Als ze het lef zouden hebben om dit ook met grotere groentesoorten te doen, zoals bloemkool en broccoli, dan zou dit een enorme stimulans voor de bio-landbouw zijn.

Door de jaren heen is het echt moeilijker geworden om je product kwijt te raken. Ik durf momenteel geen grote volumes van een groente te verbouwen (5 ha of meer). Het afzetrisico is gewoon te groot en zo'n strok kan ons bedrijf niet dragen."

Wat is van invloed op de prijs?

"Vergeleken met gangbare landbouw zijn de opbrengsten minder. Het prijsverschil met Eko speelt niet zo'n rol op ons bedrijf. De licentiekosten zijn een meerprijs, maar wij willen graag Demeter zijn. Ik heb op zich wel vertrouwen in de biologische landbouw. Tot voor kort bestond er een coöperatiesysteem

Prijsvorming in de ec

met aanbodplanning. Maar zoals gezegd de vraagmarkt werd een aanbodmarkt. (en daar ligt dan ook de belangrijkste oorzaak van de te lage prijzen die aan telers worden uitbetaald – red.). Die markt is niet meer Nederlands maar Europees geworden. Veranderingen in heel Europa beïnvloeden de Nederlandse markt. Het aantal biologisch werkende boeren is in Europa de laatste jaren sterk toegenomen. Er is een hoos van omschakelende boeren en daar moet nieuw evenwicht in gevonden worden. Ditzelfde geldt ook voor Demeter. Wat vooral nodig is, is meer vraag vanuit de markt!

ZuiverZuivel

Op de vraag aan Edwin Crombags van ZuiverZuivel of hij een prijsvergelijking van gangbare met Demetermelk kan maken, luidt zijn antwoord: "Het is erg moeilijk om een vergelijking te maken want met welke melk ga je vergelijken? Als een vergelijking gemaakt wordt moet je bijvoorbeeld Campina halfvolle melk in PC-fles (prijs AH € 0,95) vergelijken met ZuiverZuivel halfvolle melk in PC-fles (prijs Natuurwinkel € 1,08). Globaal zeggen wij altijd dat van de meer-kosten voor biologische zuivel:

1/3 naar de boer gaat, in verband met hogere productiekosten (krachtvoer, lagere opbrengst, et cetera) en hogere ophaalkosten; 1/3 naar de verwerker gaat om reden van kleinere productievolumes, hogere prijzen verpakkingen en hogere distributiekosten; 1/3 naar de distributie gaat in verband met lagere omloopsnelheid, meer handmatig werk, bijvoorbeeld uitpakken uit kratten in plaats van uit rolcontainers.

Hierbij moet worden aangemerkt dat dit een globale vuistregel is." ■

Jan J.C. Saal

We betalen elke dag een prijs voor de producten die we kopen. Normaal gesproken staan we er niet zo bij stil hoe de hoogte van die prijs wordt vastgesteld. In het beste geval zoeken we als consument uit waar de prijs het laagst is voor een bepaald product en kopen het dan daar. Een logische gang van zaken, vooral wanneer ons budget beperkt is.

De andere kant van het verhaal is dat handelaar, verwerker en boer van het geld betaald moeten worden dat we als consument als prijs betalen. In het algemeen denkt de consument: "Wanneer het niet voor die prijs zou kunnen, zou het hier ook niet liggen". Toch is dat niet zo vanzelfsprekend. Zodra we ons gaan afvragen hoe het nu eigenlijk zit, raken we het vraagstuk van het "koopgeld".

Koopgeld is het geld dat bij een transactie tegen de richting van het product in stroomt.

Het is de waarde die wij bij aankoop aan het product geven. Wij geven deze waarde letterlijk, door een hoeveelheid geld te geven die gelijk is aan die waarde (uitgedrukt in geld).

Kennelijk gaat het niet om de prijs maar om de waarde die in geld wordt uitgedrukt.

De waarde van een product wordt echter niet alleen door de verkoper vastgesteld.

Wanneer de koper de waarde van de verkoper niet wil betalen, blijft de verkoper met zijn product zitten. Vandaar dat "onderhandelen" een normaal verschijnsel is bij koop en verkoop.

In Nederland zijn wij echter de cultuur van loven en bieden kwijtgeraakt. Op enkele uitzonderingen na zijn we gewend om datgene te betalen dat op het prijskaartje staat aangegeven. Daarmee is het loven en bieden een proces geworden dat zich niet afspeelt tussen verkoper en koper, maar de koper vergelijkt verschillende aanbiedingen en aanbieders met elkaar en maakt dan een keuze. De verkoper weet dat en bepaalt zelf zijn positie op de markt door een bepaalde prijs te vragen en door een assortiment van producten samen te stellen die onderling in prijs en kwaliteit verschillen.

In de keten van Demeterproducten zijn verschillende mensen en instanties met de prijzen en de assortimenten bezig:

1. Allereerst de boeren. Elke boer stelt zijn eigen assortiment samen, afhankelijk van de grond waarop hij teelt, de teeltwisseling waarmee hij werkt, de afnemers waarmee hij in zee gaat en het prijspeil dat gewoon is voor de producten en de kwaliteiten die hij levert. Bij een goede oogst hoopt hij wat te verdienen en bij een slechte oogst hoopt hij niet failliet te gaan. Jaarlijks loopt hij zijn teeltplan opnieuw door en past het aan, afhankelijk van zijn resultaten op teelttechnisch gebied en op het gebied van de afzet.
2. Dan de groothandel. Deze neemt de pro-

conomie

ducten van de boeren af en verkoopt ze weer aan verwerkers en aan de handel. Ook deze stellen een eigen assortiment samen, afhankelijk van de boeren waarmee wordt samengewerkt, van hetgeen de verwerkers en/of de detaillisten willen betalen, afhankelijk van hetgeen hun concurrenten aanbieden en afhankelijk van eigen resultaten in voorgaande jaren. Ook sterktes en zwaktes als onderneming spelen een belangrijke rol, zoals: welke vestigingsplaats, welke opslagcapaciteit en/of vervoerscapaciteit is er ter beschikking.

3. De verwerkers stellen ook weer hun eigen assortiment samen. Zij bepalen op welke wijze ze de producten verwerken, hoe ze die verpakken en langs welke kanalen die worden aangeboden. Ook zij proberen natuurlijk hun kosten en hun opbrengsten op een positieve manier in evenwicht te houden.

4. Dan komen de detaillisten aan de beurt. Zij stallen hun assortiment daadwerkelijk uit voor de consumenten. De supermarkt doet dat anders dan de natuurvoedingswinkels. Ieder heeft zijn eigen verkooppolitiek en prijsbeleid. Ook zij proberen natuurlijk hun kosten en opbrengsten in evenwicht te houden, maar daarnaast voeren ze meestal een heel bepaalde prijspolitiek. Bijvoorbeeld veel verkopen met weinig marge en weinig service of weinig verkopen met veel marge. Daar ontstaan ook de A-merken en de B- en C-merken. A-merken hebben dan een hoge kwaliteit en hoge prijs. Bij B- en C-merken gaan deze beide in principe omlaag.

Demeterproducten fungeren als A-merk in de biologische handelsketen

U zult begrijpen dat de consument door al deze verschillende benaderingen heel moeilijk kan waarnemen in hoeverre er nog enige natuurlijke samenhang bestaat tussen de productiekosten en de prijzen van de producten. In feite is hij overgeleverd aan de keuzes van alle genoemde spelers in het veld. Ik vind het niet gek dat de consument dan maar voor de laagste prijs gaat bij een kwaliteit die hem nog net bevalt.

In de praktijk betekent het dat de Demeterproducten in het algemeen als A-merk fungeren in de hele biologische handelsketen. Dat wil zeggen dat elke schakel in de keten de Demeterproducten wat duurder maakt en de biologische of Eko-producten qua prijs laat concurreren met gangbaar. De economische gevolgen daarvan zijn:

- het prijsverschil tussen Eko, gangbaar en Demeter valt veelal slecht uit voor Demeter;
- daardoor blijft de omzet in Demeterproducten beperkt;
- zodoende kunnen met deze producten weinig schaalvoordelen worden gehaald en zijn deze voor handelaars en verwerkers kostenveroorzakers en niet zo aantrekkelijk om in het assortiment te voeren.

Het gevolg daar weer van is dat de boeren te weinig producten in de keten kunnen verkopen en dat ze op zoek moeten

naar alternatieve wegen om hun producten kwijt te raken. In direct contact met de consumenten op de markt of met behulp van een abonnementensysteem vallen de assortimentsvraagstukken voor een groot deel weg en kunnen kwaliteit en prijs veel beter op elkaar worden afgestemd. Demeterproducenten krijgen vanzelf een neiging om hun producten via directe contacten met de consumenten te verkopen.

Daardoor moet de boer veelal ook het werk doen van de groothandel, van de verwerker en van de detailhandel, naast zijn werk als boer. Dit geeft een grote extra werkdruk op de boerderij. Bovendien heeft niet elke boer alle vaardigheden in huis die daarvoor noodzakelijk zijn. Dit vergroot de werkdruk nog eens extra. Met als uiteindelijk gevolg dat grotere akkerbouwbedrijven of tuinbouwbedrijven door de werkdruk heel moeilijk te voeren zijn. In de veehouderij ligt dat iets genuanceerder, maar ook daarvoor kan deze conclusie wel getrokken worden.

De prijsvorming kan naar mijn mening pas dan doorzichtig worden en adequaat zijn wanneer een georganiseerde keten ontstaat van boer naar consument. Pas dan dient de politiek rond de assortimenten niet meer de doelstellingen van een enkele schakel in de keten, maar de hele keten. Pas dan kunnen zinvolle uitspraken gedaan worden over de prijs in relatie tot de kwaliteit en tot vraag en aanbod.

Het is interessant dat op dit moment de groothandel Odin stappen zet om zich om te vormen tot een ketenorganisatie. Het lijkt er op dat de tijd rijp is voor deze vernieuwing. ■

Kastanjeziekte

*'Kastanjes val maar neer, kastanjes val maar neer, het is geen zomer meer...' zingen we op de woensdagmiddagen met asielzoekerskin-
deren, in de herfst. En we maken kleurige spin-
nenwebben van de mahonieglanzende kastan-
jes met satéprikkers en wol. De kinderen vinden
het enig, maar hoelang zullen er nog kastanjes
zijn? In september kopte de NRC 'Kastanje-
dood, een derde van de kastanjes sterft door
nieuwe ziekte' en het artikel eindigde droevig:
kastanjes treft het lot van zieke kippen, koeien
en varkens: ze worden geruimd.'*

*Terwijl wetenschappers, boomverzorgers,
gemeenteambtenaren en bomenliefhebbers
zich buigen over het onderzoek en het pro-
bleem van deze nieuwe ziekte, loopt Menso
de Boom sinds april dit jaar in Den Haag,
wekelijks, met een rugspuit. De zieke bomen
gaan hem aan het hart. Hij sproeit er (een soort
van) preparaten op de kastanjabomen langs
de Scheveningseweg. Ik zoek hem op voor een
rondleiding langs dit project.*

*Menso studeerde in de jaren '70-'80 van de
vorige eeuw bij Herbert Koepf en Jochen Boc-
kemühl biologisch-dynamische landbouw.*

*Daarna trok hij naar het zuidelijk halfrond
en werkte jarenlang in Nieuw Zeeland, Au-
stralië en Tasmanië in de bd-landbouw. Over
preparaten zegt hij: "Hun werking moet altijd
weer worden onderzocht, want je moet weten
waarover je het hebt. Ik ben altijd voorvechter
van wetenschappelijk onderzoek."*

Kastanjeziekten

Het voortbestaan van de witte en rode paar-
denkastanje (*Aesculus hippocastanum*) wordt
bedreigd door de bloedingsziekte. Getroffen
bomen vertonen zwart/bruine plekken op de
bast. Eerst komt er een blaasje dat roodbruin
vocht afscheidt; het suikerrijke boomsap, het
floëem. Dit vloeit uit de boom en geeft, in con-

tact met de lucht, een bruine streep op de bast.
Nadat dit boombloed is opgedroogd splijt de
schors open. Grote scheuren in de lengterich-
ting zijn zichtbaar. Tenslotte laat de bast los,
ook het hout eronder is aangetast en de boom
sterft in korte tijd.

Deze bloedingsziekte werd circa twee jaar
geleden voor het eerst gesignaleerd in Neder-
land.

Een aantal jaren eerder kwam al de kastanje-

De situatie is om te huilen,

mineermot vanuit Zuidoost-Europa de boom-
soort aantasten. Volgens deskundigen is deze
ziekte zelden fataal; het wachten is op een
natuurlijke vijand. Van aangetaste bomen ver-
kleurt het blad al in de zomer bruin. Dit komt
omdat de larven van het motje (*Cameraria
ohridella*) het blad mineren, dat kort daarna
bruin kleurt. In het afgevalen blad overwintert
de mot als pop en daarom heeft het zin deze
kastanjebladeren onder de boom weg te halen
en te verbranden.

Dat het bij de bloedingsziekte om een schade-
lijke bacterie gaat, werd pas onlangs bekend.
Begin april stelde minister Veerman geld be-
schikbaar voor onderzoek naar de oorzaak van
de ziekte en kreeg de werkgroep Aesculaap de
verantwoordelijkheid voor het onderzoek (Wa-
geningen Universiteit en Researchcentrum,
Ingenieursbureau Amsterdam, Plantenziekte-
kundigedienst van het ministerie van LNV, on-
derzoeksbureau Alterra, Centraal Bureau voor
Schimmelcultures en diverse gemeentelijke
instanties).

Het particuliere onderzoeksproject waar Menso
bij betrokken is werkt samen met de werkgroep
Aesculaap. Doel is een bijdrage te leveren aan

de bestrijding van de ziekte en alle verkregen gegevens te delen met deskundigen.

Het project

In Den Haag staan ongeveer 4500 kastanjebomen, waarvan tien procent monumentale bomen zijn. Het ziektebeeld is bij circa 60% van deze bomen gesignaleerd. "Als het inmiddels niet meer is", zegt Menso. "Het is een agressief ziektebeeld en heeft dit jaar extreem om

bodem en composthoop of direct op de planten.

In de Silica Max Spray 501 is de hoornkiezel (501) gepotentieerd. Het preparaat wordt gebruikt bij de afrijping van gewassen.

Kort door de bocht gezegd heeft Glen Atkinson in deze alternatieve preparaten gegevens uit de Landbouwvoordrachten die Rudolf Steiner in 1924 uitsprak, op eigen wijze gecombineerd met gegevens over potentieëren uit de voor-

alsof deze boomsoort zegt: ik kap ermee

zich heen gegrepen. In heel Nederland, maar ook in heel Europa. In Wenen, München, Parijs, Madrid is deze ziekte ook gesignaleerd en verspreidt zich als een vuur, ongeacht weertype en jaargetijde. De situatie is om te huilen, alsof deze boomsoort zegt: ik kap ermee."

Drie bomenliefhebbers vormden begin 2005 een groepje met het doel om in Den Haag met preparaten iets te doen aan de kastanjesterfte. Menso is één van hen. Hij raakte destijds in Nieuw-Zeeland betrokken bij het onderzoek en gebruik van alternatieve preparaten die Glen Atkinson in Nieuw-Zeeland ontwikkelde en gebruikt worden ter vervanging van de preparaten die in Steiners Landbouwcursus zijn beschreven. Inmiddels levert het *Garuda Biodynamic Institute* in Te Puke (N-Z) deze zogenoemde BdMax Sprays aan Nieuw-Zeelandse bd-boeren die hiermee gemakkelijk grote oppervlakten kunnen besproeien.

Nieuw-Zeelandse preparaten

De BdMax Spray etherics 1000 bevat alle compostpreparaten (502-507) én koemest- (500) én kiezelpreparaat (501) bijeengebracht in homeopatische verdunning. Te gebruiken voor

drachtencyclus voor artsen, die in datzelfde jaar door Steiner werd gegeven.

Menso: "De landbouwcursus die Steiner aan de boeren gaf (en basis is voor de bd-landbouw) was niet af met deze voordrachten. Er zou een vervolg op komen. Alleen is het door ziekte en zijn vroegtijdige dood daar niet meer van gekomen. Die twee voordrachtencycli voor boeren en artsen horen bij elkaar. De één staat niet los van de ander. De preparaten homeopathisch behandelen - dat wil zeggen potentieëren - volgt daaruit. Er is meer dan tien jaar onderzoek naar gedaan in Nieuw Zeeland, met groot resultaat. Ik zie het zelf dan ook als een volgende, vernieuwende stap. In 1924 was dat alles nog in ontwikkeling. In plaats van het roeren zijn er nu (positieve) potenties om te gebruiken. Die kun je zo uit een flesje toevoegen aan het water in de spuit. In dit kastanje-project worden diverse sprays gebruikt, elk voor een specifiek doel: phytoftora, schimmels en bacteriën."

Behandeling van gezonde en zieke bomen

Langs de Scheveningseweg zijn drie locaties waar acht verschillende behandelingsmethoden worden herhaald. Per locatie krijgen

drie bomen eenzelfde behandeling. In totaal worden dus negen bomen op gelijke wijze behandeld. Extra werd een groep monumentale kastanjes tegenover het Vredespaleis erbij

genomen. Alle bomen zijn gemerkt met een locatienummer (1, 2, of 3), een behandelingsnummer (variërend van 1 t/m 15) en boomnummer (1, 2 of 3).

Wekelijks worden met de rugspuit de BdMax sprays gespreoid op de stam en onderste takken van de bomen. Dit in combinatie met een bodembewerking, het bemesten met paardenmest of het gebruik van boompap op de stam. De besproeiingen zijn erop gericht de groeiprocessen in en vanuit de bodem te stimuleren en de etherisch ritmische processen in de stam en het blad te bevorderen. Ook is er een proef waarbij het sap en de bast van de zieke boom worden gepotentiëerd en meege-spoten. Maandelijks worden van elke boom, aan vier zijden van de stam, foto's gemaakt en van de kruin en het blad. Deze fotoreeksen brengen ontwikkelingen in beeld. Ook wordt per maand gekeken hoeveel vlekken op de stam voorkomen en in welk stadium deze zijn."

Trudi Rubingh, medeoprichter van het project, die de gegevens in de computer verwerkt, vertelt: "Het is een superdegelijk onderzoek. De vele gegevens worden vastgelegd in een computerprogramma dat in samenwerking met de Plantenziektkundige dienst is opgesteld. Zo'n twintig aandachtspunten per boom worden maanden- en seizoenenlang genoteerd: hoeveel zwarte/bruine vlekken? Hoeveel blaasjes? Hoeveel bloedende blaasjes? Hoe verloopt de ontwikkeling van de knop, de bloem, het blad? Hoe verloopt de verkleuring, de bladval enzovoort." "Over details en resultaten kan pas na het onderzoek en de verwerking van alle gegevens worden gesproken", zegt Menso. "Maar twee groepen zijn veelbelovend; bomen waar de ziekte werd behandeld en deze zich niet ver-

der ontwikkelde. Eind november, kort voordat de Dynamisch Perspectief wordt gedrukt, organiseert Stichting Aesculaap een landelijk congres waar de gegevens die door allerlei onderzoeksgroepen zijn verzameld, worden gepresenteerd. Ook die van dit project. Wij zijn de enige die zo uitvoerig te werk zijn gegaan."

Elementree

"Hoe is dit project ontstaan?", vraag ik aan Trudi Rubingh. "Het begon met zorg om de natuur die onder druk staat", vertelt zij. "Samen met Erik Stegeman, die veel van bomen houdt en in Scheveningen woont, vatten we het plan op om in kleinschalige acties, wereldwijd, bomen te gaan planten. Eén miljoen bomen in 2012. Het is een uitdaging en een ideaal om iets terug te doen voor de aarde. Bomen zijn afhankelijk van ons. Zo ontstond het plan voor de oprichting van stichting Elementree. Toen bleek dat dichtbij huis veel zieke bomen stonden, lag het voor de hand daar iets mee te doen. Net toen we hier over dachten, bracht Glen Atkinson een bezoek aan Nederland. Hij keek mee en adviseerde welke van de preparaten die hij ontwikkelde, te gebruiken waren. De gemeente Den Haag verleende direct alle medewerking en we kregen de meest aangetaste bomenlaan om te experimenteren.

Bodemverrijking, stambehandeling en blad-groei namen we als uitgangspunt. De kastanjeboom komt van oorsprong uit Turkije. Daar heeft men een sprookje van het paard en de kastanje. Het paard wordt ziek en de boom zegt: "ik laat wel een paar kastanjes voor je vallen die je kunt opeten om te genezen". Dan wordt de boom ziek en het paard zegt op haar beurt tegen de boom: "ik zal mijn mest en gier op jouw wortels laten vallen, dan zul

je weer gezond worden."

Dus koos onze werkgroep paardenmest als middel om te gebruiken. Enorme bulten mest werden langs de weg gestort, waarbij de brandweer op de damp afkwam en de hele stadswijk naar mest stonk. Met hulp van bewoners en vrijwilligers werd de mest verdeeld nadat de grond was losgemaakt. Hieraan wordt zichtbaar hoe ons project draait. Uit het een volgt het ander. We drijven op enthousiasme en uit het doen ontstaan de volgende stappen.

Het is een mooi verhaal hoe de financiering van dit project tot stand is gekomen. Vanuit zijn woning heeft Erik Stegeman zicht op de Scheveningse gevangenis. Toen Slobodan Milosovic werd overgebracht naar het complex wemelde het van verslaggevers en fotografen. Maar niemand kon, zoals Erik vanaf zijn dak, de binnenplaats van de gevangenis filmen, waar de helikopter landde en de Servische oorlogspresident uitstapte. Deze video-beelden en foto's gingen de hele wereld over. Ze leverden het potje op waarmee Erik iets voor bomen wilde doen en de werkgroep haar kastanjabomen van kon gaan behandelen. Inmiddels werven we ook bijdragen om het onderzoek te kunnen voortzetten en met de boomplantacties verder te gaan. Onlangs werd onze fonkelnieuwe website gesponsord door ontwerpbureau *Frisse Wind* uit Amsterdam." Samenvattend zegt Trudi: "We geloven erin dat ons werk ten goede komt aan de bomen. Wij leren en onderweg kom je door contacten en nieuwe inzichten wel ergens uit." ■

Informatie:

NRC 24/25 september 2005

www.elementree.nl

www.kastanjeziekte.wur.nl/www.garudabd.org

Jan J.C. Saal

Findhorn is een spirituele werkgemeenschap in Schotland, in de zeventiger jaren ontstaan doordat een groepje mensen besloten had op een afgelegen plaats te gaan samenwonen en werken. Daarbij zochten ze contact met natuurgeesten, die hen precies vertelden wat ze moesten doen om een goede oogst te krijgen op een arm stukje zandgrond. Zij volgden die aanwijzingen op en kregen buitengewone resultaten. Bijzondere kolen, grote gezonde gewassen. De opbrengsten waren zo buitengewoon dat er regelmatig de pers mee werd gehaald. Dan konden ze hun verhaal doen over contact met de natuurgeesten. Dit had tot gevolg dat mensen uit de hele wereld op bezoek kwamen om te kijken en om te leren werken zoals zij deden. Uiteindelijk is Findhorn tot een dorp uitgegroeid waar nog steeds veel mensen op af komen, alhoewel al jaren geen sprake meer is van buitenissige kolen of andere producten, voor zover ik weet.

Vorig jaar kwam de Agrarische Hogeschool Dronten in het nieuws met parse wortelen. Het verhaal ging dat dit het oerras van de wortelen was, die later geteeld zijn tot oranje wortelen. Dit nieuws haalde alle bladen in Nederland.

Dit jaar staat in een plaatselijke krant het verhaal dat iemand een tomaat heeft geteeld van wel vierhonderd gram. Als oorzaak werd de vruchtbaarheid van de klei van de polder aangevoerd.

Hoe zit het nu met het Findhorn-effect in de bd-beweging? Welke bijzondere resultaten boeken individuele telers of mensen die de bd-methode in hun volkstuinje toepassen? Het gaat dan niet om de oogst als geheel, maar om individuele producten of dieren die bijzonder zijn. Ik denk dat het de moeite waard is op zoek te gaan naar deze verrassende zaken en ze te melden. Ik zie daaruit verschillende belangrijke zaken voortkomen.

1. Het zijn mogelijkheden om de bd-methode positief zichtbaar te maken in de eigen omgeving en via de pers ook daarbuiten.
2. Het is positief nieuws, daar hebben we af en toe ook behoefte aan.
3. Het is goed om te onderzoeken waardoor zo'n positieve of extreme uitzondering tot stand heeft kunnen komen. Daardoor kunnen aspecten van de teelt aan het licht komen, die wellicht daarvoor een beetje onderbelicht zijn gebleven.
4. Het zou een geweldig winstpunt zijn wanneer er in het vervolg een soort bd-effect zou ontstaan. Dat kan de bd-methode een positief imago geven, waarmee ze zich meteen goed kan onderscheiden van de biologische landbouw.

Ik heb zo'n bd-effect in mijn eigen volkstuin kunnen waarnemen.

Het gaat daarbij om de koningskaars (Verbascum), een tweejarige plant die een mooie kaars van gele bloemen tevoorschijn kan toveren. Het eerste jaar groeit hij van zaad tot rozet en het tweede jaar van rozet tot kaars.

Onder normale omstandigheden wordt zo'n kaars één tot twee meter hoog en krijgt hij bovenin ook enkele zijscheuten tijdens de bloei.

In mijn tuin groeide een exemplaar van bijna drie meter hoog. De zijscheuten die meteen onderaan al groeiden (het waren er twaalf) bereikten zelf al een lengte van twee meter. In het totaal waren er drie lagen van zijscheuten. Al met al een geweldenaar. Ik denk dat deze zo kon groeien door de wijze waarop ik met compost bezig ben. Met name het toevoegen van minerale aarde aan de composthoop (tot 30%) zie ik als oorzaak van een dergelijke groei-explosie.

Ik ben benieuwd naar ervaringen met het Findhorn-effect. Stuur uw waarnemingen naar Dynamisch Perspectief. ■

Het 'Findhorn-effect'

is het wekken van aandacht door te melden dat er iets bijzonders is gebeurd op het bedrijf, in samenhang met de natuur. Dat kan zijn omdat er bijzondere producten zijn gegroeid, maar ook als er bijzondere rassen worden geteeld of bijzondere dieren worden waargenomen.

BD / Demeter: voortrekker of ingehaald?

Foto: Iwan Baan

In het juninummer van Ekoland (het onafhankelijke vakblad voor de biologische keten) komt BD/Demeter op twee verschillende manieren ter sprake.

In een interview zegt hoofdredacteur Peter Brul onder andere het volgende: "BD moet absoluut als voortrekker actief blijven. Maar dan wel levendig en vernieuwend, zoals ze bedoeld is en al decennia lang werkt. Wel uitkijken voor verstarring! BD levert tenslotte in de praktijk wel opvallend vaak kwaliteit op het gebied van bodem, product, werksfeer en landschap. Laat ze zorgen dat ze blijven inspireren".

Elders in hetzelfde blad heeft Jos van Duinen, winkelier in Leiden, een column. Hij geeft een iets andere mening over BD/Demeter. Voor de Egyptische (bd-)sperzieboon die naar Nederland wordt gevlogen, heeft hij geen goed woord over: "[...]De kerosine die dat teweeg brengt vervuult het biologisch-dynamische ondersteunen van de balans in processen tussen bodem, planten en omgeving in ernstige mate. En doet ook geen eer aan de prioriteit natuurontwikkeling [...]."

Over Demetervlees schrijft hij verder: "Dan bestaat er zoiets als Demetervlees. Het biologisch-dynamische stokpaard van een natuurlijk evenwicht tussen dieren, mensen en omgeving is in dit geval ver te zoeken. Dieren worden hier namelijk gefokt om daarna gedood te worden voor menselijk consumptie. Harmonie? Nee."

Verskil van mening kan en mag er zijn.

Bijgaand leest u de reactie van Jos Pelgröm die in het septemбернаummer van Ekoland werd geplaatst.

Demeter ingehaald?

Een columnist mag een nar zijn. Bij voorkeur een die minimaal doet glimlachen. Of anders een die zonodig pijnlijk schuurt aan onefenheden, resulterend in een grijns.

De column van Jos van Duinen over Demeter (Ekoland-6) riep bij mij de reactie op: "ach, bestaat zoiets nog, dit hebben we toch wel gehad?!" Een aandrang om te gaan reageren bleef te zwak.

Maanden later lees ik het verhaal nog eens en dan besef ik dat Jos winkelier is in Leiden. Dagelijks staat hij dus in contact met ook onze afnemers, verkoopt hij Demeter! Dan toch een poging om Jos weer gemotiveerd te krijgen voor Demeter, tot in zijn winkel.

* Demetergroenten in een vliegtuig?

Ja, dat klopt, zo nu en dan worden ook Demetergroenten en -fruit op deze milieubelastende wijze vervoerd (zoals ook talloze Eko-producten). De verse Demetersmaak in wintertijd mag zo nu en dan als luxe worden beleefd, met mate welteverstaan.

* Demetersappen en -conserven, bewerking van Demetergrondstoffen, mag dat nog Demeter heten?

Tja, het is van tweeën één: of je blijft een jaarrond alles vers aanbieden, dus ook uit

het vliegtuig, of je gaat op een verantwoorde wijze de houdbaarheid van de Demeterproducten verlengen.

Demeter stelt de strengste normen aan deze bewerkingsmethoden. Je haalt er het beste mee in huis.

* Demetervlees, dat is toch beesten fokken die daarna gedood worden?

Klopt! Eet je vlees, dan zal het dier daarvoor geofferd moeten worden. Maar het maakt veel uit hoe dat dier heeft mogen leven. Ook op dat terrein loopt Demeter voorop in huisvesting, voeding en diereigenheid. Kies je voor vlees, wederom met mate, dan blijf je met Demeter fair.

* "[...] Drie hanen op 100 hennen. Om je vervolgens je ei af te laten pakken. Koeien die zwanger worden gemaakt om Demetermelk aan mensen te geven? [...].

Het is waar, we spreken nog steeds over agricultuur. De ruimte voor jager-verzamelaars is beperkt in Nederland. Maar geen landbouwhen heeft het zo goed als een Demeterhen en een Demeterkoe mag mooi haar horens houden. Demeter staat garant voor de beste biologische kwaliteit en voor optimale dierhouderij. Dus Demeter gaat beslist verder. Er valt dus nog veel in te halen, ook voor Jos van Duinen. ■

*Jos Pelgröm
directeur BD-Vereniging
bd-boer in Zeeland*

Nogmaals: levenskrachten in compost

Guurtje Kieft

Graag wil ik reageren op het artikel 'Levenskrachten in compost' van Jan Saal in het vorige nummer van Dynamisch Perspectief. Daarin wordt de lezer duidelijk gemaakt wat het begrip levenskrachten inhoudt. Om het niet abstract te laten overkomen wordt een vergelijking gemaakt met de zwaartekracht van de aarde. Dus een tegenstelling van 'zware' aardse krachten en 'lichte' kosmische krachten.

Uiteindelijk komt Jan Saal tot: Levenskrachten bestaan uit door planten omgevormde lichtkrachten. Ik zou daar nog iets aan willen toevoegen. Vanuit mijn dagelijkse ervaringen met het compostproces en mijn samenwerking met natuurwezens en elementaire wezens zou ik iets zeer wezenlijks willen aanvullen bij zijn verhaal.

Het begrip levenskrachten is niet alleen in termen van licht en zwaar uit te leggen. Levenskracht is een veelomvattend begrip van alle 'informatie', van alle krachten en werkingen uit het samenspel van aarde en kosmos. Licht van sterren en planeten, óók van de zon, zijn geestelijke krachten die uitstromen van de engelenhiërarchieën. Zelfs de aardse zwaartekracht is verbonden met geestelijke wezens in het binnenste van de aarde. Het feit dat alles wat op onze planeet leeft levenskrachten ontvangt uit aarde en kosmos is te danken aan het werk van de elementaire wereld, de natuurwezens en

elementenwezens. Zij zijn het die de lichtkrachten omvormen in levenskrachten onder leiding van de Christus, de hogere hiërarchieën én vanaf nu ook de mens!

In het artikel van Jan Saal wordt hier geen aandacht aan geschonken. Daardoor blijft zijn uitleg vrij summier. In aansluiting op het interview met Erik van Ypenburg en Henk Wansink (zie ook DP nummer 4, red.) zou het interessant geweest zijn wanneer duidelijk was geworden dat het minerale element in de compost met levenskracht te maken heeft.

Overigens zijn de uitspraken over deze wijze van compostmaken heel expliciet. Beter dan dit bestaat er niet. Alles noemt hij beter, zelfs effectiever. Het is mogelijk dat Jan Saal door eigen ervaringen tot deze conclusie komt, maar het is niet zo dat dit voor alles en iedereen geldt. Toch komt het wel zo over!

Ik heb zijn 'compostrecept' voorgelegd aan mijn leidinggevend wezen op de compostplaats van de Zonnetuin. Dit is de reactie: Compost, samengesteld uit 1/3 deel plantaardig materiaal, 1/3 deel dierlijke mest en 1/3 zand, klei en kalk is niet zonder meer voor alles toe te passen.

Deze composteermethode levert een goed bruikbare compost op voor: (A)

- grove akkerbouw zoals: kool, aardappelen, prei, knolselderij maar ook kool- en raapzaad
- fruitteelt algemeen en bessensoorten (geen aardbeien!)
- weilanden voor begrazing, kuilvoer en hooi.

Het is niet geschikt voor: (B)

- graansoorten
- alle vruchtzaadgewassen (m.u.v. fruit)
- aardbeienteelt
- fijnere tuinbouw. Bijvoorbeeld: wortelen, uien, slasoorten, erwten en bonen
- (snij)bloemen
- niet gebruiken vóór het inzaaien van een groenbemester.

Tevens werd gezegd dat de minimale hoeveelheid minerale bestanddelen in de compost 15% van de hoeveelheid te composteren materiaal mag bedragen. Maximaal inderdaad 30%, maar slechts alleen voor de toepassingen onder A.

Tot zover de mededelingen van het wezen dat mijn compostplaats 'bestuurt'. Persoonlijk werk ik sinds enige jaren met dit wezen samen en maak nu gespecificeerde compost naar de aard van een gewas. Zodra ik 'recepten' krijg, zeg ik dan: dat had ik kunnen weten! Een aardbei vraagt om andere informatie dan een aardappel of een boerenkoolplant. Ik hoop hiermee het begrip levenskrachten nader uitgewerkt te hebben.

Nawoord van Jan Saal

Ik was er op uit om het belang van composteren en de rol daarbij van de minerale fractie onder de aandacht te brengen. Natuurlijk is het zo dat tal van geestelijke wezens de lichtkrachten omvormen tot levenskrachten.

Het is nieuw voor mij dat voor de door

Guurtje genoemde gewassen de compost niet zou werken. Tot nu toe heb ik dat niet kunnen waarnemen. Ik zal er extra aandacht aan gaan besteden. ■

Honing herontdekt als prachtig middel voor wondverzorging

Jan J.C. Saal

Bijen zijn niet alleen interessant en enthousiasmerend, maar de producten die ze maken zijn ook fascinerend. In deze column wilde ik de genezende werking van honing aan de orde stellen. Persoonlijk gebruik ik honing al jaren bij de verzorging van brandwonden en schaafwonden. Het zijn gemene wonden die pijnlijk zijn en vaak lelijke littekens kunnen achterlaten. Honing werkt desinfecterend en houdt de korst zacht, waardoor het genezingsproces sterk positief beïnvloed wordt. Honing op een brandwond direct na het branden werkt ook beter dan koud water. Uiteraard heb ik geen ervaring met gecompliceerde grote wonden, maar ik verwacht eigenlijk dat het daarbij ook het geval zal zijn. Onlangs kwam ik Wenda Lakerveld tegen. Zij gebruikt honing in meer gecompliceerde situaties. Hieronder vindt u haar relaas.

"Als wijkverpleegkundige, gespecialiseerd in diabetes en wondverzorging, las ik jaren geleden een artikel over de genezende werking van honing bij geïnfecteerde wonden. Volgens het artikel zou de honing genoeg alle bacteriën doden en zorgen voor een wondklimaat dat genezing bevordert. Bij een patiënt die door allerlei complicerende factoren al tien jaar een flinke wond aan haar onderbeen had, leek de tijd rijp het eens met honing te proberen. Bij deze patiënt gebruikte ik niet-verhitte honing, gekocht in de natuurwinkel, en liet het met een lepeltje op de wond druppelen. Daarop

ging vet gaas en een dekkend verband. Na twee maanden was de wond dicht, voor het eerst na tien jaar.

In voorkomende situaties opperde ik in overleg met artsen en dermatologen dikwijls de mogelijkheid van een honingbehandeling. Wanneer er sceptisch gereageerd werd, stelde ik voor om het eens een week te proberen en bij vooruitgang de behandeling met honing door te zetten. Steeds heeft dit tot een goed resultaat geleid.

De farmaceutische industrie heeft niet stilgezeten en produceert nu ook honingzalf en honingverbanden. Deze zijn in de handel verkrijgbaar onder fantasienamen. Vergelijken met pure honing zijn ze erg duur, maar ze werken prima. Ze zijn tevens een probaat middel tegen de sepsis bij artsen.

Onlangs was er een meneer met diabetes, die een flinke infectie aan zijn voet had. Na een chirurgische behandeling lag zijn voet bijna in twee helften uiteen en ook was de voet weer gaan infecteren. Voor zijn ontslag uit het ziekenhuis zei de chirurg dat de voet eigenlijk geamputeerd had moeten worden. De behandeling met honing werd ingezet. We zijn nu drie maanden verder en de grootte van de wond is nu 2 bij 0,5 cm. en oppervlakkig. Meneer kan er al weer een maand op lopen.

Naar mijn ervaringen verdient honing een vooraanstaande plaats bij de behandeling van (open) wonden." Tot zover Wenda Lakerveld,

Zoals Wenda al aangeeft gaat het steeds om honing die zonder verhitting of bewerking in de pot gedaan is. Honing is dus niet alleen zoet en lekker, maar ook zeer nuttig te gebruiken. ■

Hoopgevende geluiden op de

Verander je

Jan Diek van Mansvelt

De smaak van de toekomst stond centraal op de Food Valley Conferentie die op 13 september in Ede's CineMec werd gehouden.

Verander jezelf door je voeding te veranderen. Dat was de kern van de boodschap waarmee Jempi Moens het gulle applaus van de kleine vijfhonderd deelnemers oogstte. Hij is de jongste spreker, naar lichaam en geest en weet meer dan andere sprekers de verwachtingen van de volgende generatie consumenten te verwoorden. De meeste andere sprekers bleven bij smaakverandering bij de huidige generatie: een heel ander verhaal.

Pillen

DSM's bestuursvoorzitter Peter Everding vertelde hoe zijn Limburgse Steenkolenbedrijf de afgelopen decennia zwaar op Farmacie en Voedsel heeft ingezet: Feed, Food en Farma, naast kunststoffen en pesticiden. Hij

mogelijkheden om voedingsgrondstoffen met chemische middelen te markeren. Zo kan door de hele verwerkingsketen worden nagegaan waar deze vandaan komen. Zoiets als een chip in varken of koe, maar dan duizenden keren kleiner (nano ...). Naast deze trends ziet hij de noodzaak om, met het gemiddeld ouder worden van de bevolking, meer op de individuele smaken en kwalen van de consumenten in te spelen. Personalisatie heet dat. Hij ziet het als ideaal dat iedereen op basis van zijn genetische aanleg, die op een chip of bij de gezondheidsdienst beschikbaar is, de speciaal bij hem of haar passende combinatie van voedingsstoffen beschikbaar krijgt. Waar Jempi Moens even later zal zeggen dat iedereen op elk moment zelf moet leren bepalen welk voedsel hij of zij nodig heeft (bewustzijn van je behoefte), wil Peter Everding zorgen voor de onmondige en willoze consument. Zo ziet hij ook perspectieven voor zelf-immunisatie van

Food Valley conferentie 'The taste of the future'

zelf door je voeding te veranderen

vertegenwoordigt hier het industrieel technologisch denken, met termen als Nutraceuticals (voedzame gezondheidsproducten) en Phood (gezondmakend voedsel). Door middel van microbiologie, nanotechnologie (zoiets als micro-micro) en genetische manipulatie werkt hij aan het ontwerpen en produceren van voedsel dat de vervetting en de hart- en vaatziekten moet gaan verminderen. Bijvoorbeeld door met 'Fabules' kunstmatig een gevoel van verzadiging op te roepen: moeiteloos afvallen, dus. Daarnaast ziet hij

de consument door middel van genetisch gemanipuleerd voedsel: dat voorkomt de noodzaak van inenting, legt hij uit. Op het plaatje waarmee hij zijn verhaal afsluit, zit een stralend gezin met twee kinderen aan een tafel, met voor elk een glas sinaasappelsap en verder alleen pompoenkleurige pillen.

Variatie en genieten

De gepromoveerde psycholoog, futuroloog en kookfan Jempi Moens liet met plaatjes

van hem en zijn beide dochters aan het professionele fornuis thuis zien hoe je kinderen al vroeg kunt leren koken. Ze leren dan op een speelse manier van alles lekker te vinden. Eten voor elkaar maken en elkaar te eten geven zijn wat hem betreft uitdrukkingen van liefde en toewijding: zoals we het eten voor onze geliefden uitkiezen en bereiden, zo houden we van ze. Dit is een krachtige stellingname, zeker in gezelschap van drukke managers. Hij karakteriseert de kwaliteiten van afgelopen decennia en stelt vast dat we nu bezig zijn van een prestatie- en sensatiemaatschappij toe te groeien naar één waarin vrijheid van dwang en tijd voor genieten belangrijk zijn. Wokken en stomen gaan het koken in water vervangen. Nieuwe ingrediënten worden uitgeprobeerd, liefst samen met andere mensen: bekenden en onbekenden ('eet anders, eet samen met anderen'). Ontdekken wat de natuur aan rijkdom en variatie te bieden heeft en daarvan genieten op het moment dat het je past. En dan de verhalen van je voedsel kennen: wat heeft deze kreeft me te zeggen over de rivier waarin hij leefde? En wat vertelt deze pastinaak over de grond waarin hij groeide? Weten wat je eet, raakt in. Dat maakt het eten immers spannend: geroosterde insecten, onbekende groenten en specialiteiten uit verre landen, vergeten gerechten uit de buurt. Zoals Slow Food dat propageert. Weten wat je eet en zicht op de identiteit van het voedsel ziet hij als vanzelfsprekende eisen die de komende generatie consumenten marktbreed gaat stellen.

Toen ik één van de jongere deelnemers vroeg of het haar uitmaakte of haar eten kleur, geur en smaak van het land had of van DSM, koos zij zonder meer voor de au-

thentieke smaak. In een pauzegesprek met een vrouw die in de suikerindustrie werkt, bleek hetzelfde. Maar toen ik haar vroeg naar Waddenzuivel zei ze dat te conservatief te vinden, hoewel ze het niet echt kende. Een oudere man uit de hoek van de orthomoleculaire voeding vond dat we de vijf werkdagen Phood moesten eten, 'normaal' fabriekseten aangevuld met de nodige pillen om de essentiële vitamines en andere voedingsstoffen binnen te krijgen. In het weekeinde kunnen we dan bio eten en doen wat Jempi Moens zegt, vindt hij.

Gemak

Na de pauze begon de Deense vice-president Leif Kjergaard, van Danisco's Business Development ons uit te leggen dat de voedingsindustrie voedsel maakt van de landbouwproducten. Ik herinner me meteen weer hoe de toenmalige Wageningse voedingsprofessor dat een kwart eeuw geleden ook al had gezegd: "Laat boeren maar doen wat ze makkelijk kunnen; het zijn voor ons immers alleen maar grondstoffen en door onze technologieën maken wij er van wat de consument wil. Met draaien aan de kransen halen we al het gif er uit en stoppen we alle gezondheid er in. U vraagt, wij draaien". Dat was dus nog niet veranderd. En wat wil de consument dan vandaag de dag? Vooral eerlijkheid (gmo op het etiket als er gmo in het voedsel zit en bestraald als het voedsel bestraald is) en ego (kijk mij eens, ik doe het anders dan anderen, ik leef zoals ik leef). Volgens Leif Kjergaard vraagt 82% van de consumenten 'gemak', dat wil zeggen diepvriesproducten die in een ommezien op tafel gebracht kunnen worden, maar ook versproducten zonder chemische toevoegingen; voedsel dat helpt tegen hoofdpijn, vetzucht,

hartklachten, veroudering en andere ouderdomsklachten, maar ook duurzaamheid van grond tot mond. Hij belooft zijn consumenten steeds meer gezondheid, plezier, gemak en jeugdige schoonheid te zullen leveren: wetenschappelijk gefundeerd uiteraard en technisch gecontroleerd.

Jan Weststrate, directeur van Unilever's afdeling voor onderzoek en ontwikkeling van nieuwe producten, zit op vrijwel dezelfde lijn als zijn Deense collega. Dankzij onze technologie leveren wij u een lang, gezond en vitaal leven. Dat is zijn boodschap aan de consumenten. En net als zijn DSM-collega belooft hij ons, dankzij de genetische manipulatie technieken, aan onze individuele constitutie en wensen aangepast voedsel. Makkelijk, vitaal, gezond en steeds overal verkrijgbaar. Dat is de toekomst, met meer patenten voor voedseltechnologie. Zijn uitsmijter: 'smaak is de koning en plezier de koningin, daar gaan we voor'.

Het laatste woord is aan Kees de Gooijer, algemeen directeur Agrotechnologie en Voedingswetenschappen van de Universiteit Wageningen. Hij vat de vorige sprekers samen en voegt daar aan toe dat de consument uiteindelijk verantwoordelijk is voor de manier waarop het voedsel geproduceerd wordt: wat de consument niet koopt wordt niet meer gemaakt. Hij wijst er op dat er veel over de noodzaak van duurzaamheid en angst voor een groeiende wereldbevolking gepraat is, maar dat momenteel 50% van de boerenproductie verloren gaat op de weg van grond tot mond. En dan noemde hij nog niet eens het percentage van de gewasproductie dat niet eens van het veld komt omdat er iets aan de vorm of kleur of uniforme gaafheid mankeert.

Voor velen is duidelijk dat het ontwakend consumentenbewustzijn de sleutel en de motor is van de vernieuwing in de voedingsindustrie. Laten we de kwaliteit van ons voedsel door de supermarkt en de voedingsindustrie bepalen of kijken we met hen mee, of zelfs aan hun voorbij, naar de boer, het milieu en het landschap waaruit ons voedsel afkomstig is? Sociale factoren van de voedselproducenten, boeren en verwerkers buiten Europa, Japan en de Verenigde Staten werden niet genoemd. Fair Trade schitterde door afwezigheid, evenals Biologica. Die hebben hier kennelijk niets te zoeken.

Zuiver Zuivel

De Food Valley Award, jaarlijkse prijs voor het meest vernieuwende voedingsproduct, gaat naar Campina voor de ontwikkeling van Valess: een vleesvervanger uit melk. Een semi-Vegaburger, wat mij betreft. Maar geen kaas. Een belangrijk verkoopargument voor Valess is dat het een eiwitproduct is dat drie tot zeven keer minder milieubelasting veroorzaakt dan vlees. Dus kan het meer mensen voeden van een zelfde oppervlakte aan land. Dat het zelfde te bereiken is met een paar keer minder vlees per week of minder vlees per portie per dag is duidelijk. Vegetarisme en bio- en bd-landbouw is trouwens een thema op zich, waarvoor hier de plaats ontbreekt.

Na afloop van de felicitaties vraag ik de Campina-directeur voor onderzoek en ontwikkeling hoe het zit met de mogelijke milieu- en landschapswinst van de melkproductie. Dus die in het landbouwtraject vóór de fabriekspoort: veevoerkeuze, koeraskeskeuze, levensduur van de koe, staltype en transportafstand. "Dat kunnen we niet alleen doen", zegt hij, "dat onderzoeken

we wel maar dan met de andere melkverwerkers en in Europees verband". Gelukkig hoefden ze destijds voor de opzet van hun Ecomel-lijn niet op al die anderen te wachten. In hun brochure staat dat 'De Groene Koe' en 'Zuiver Zuivel', na een stagnatie in 2003, sinds 2004 weer goed groeien.

Blij verbaasd ben ik vervolgens over de mededeling van een Wageningse gemeenteraadslid die me vertelde over de opkomst van rauwmelkautomaten op boerenbedrijven. Ik vind er vervolgens drie op het internet: Bergharen (Gelderland), Westbrabant en Driel (ook Gelderland). Voor twintig cent per glas en zeventig cent per liter krijg je daar verse melk rechtstreeks uit de koeltank. Het blijkt een idee te zijn dat afkomstig is uit Zwitserland en Oostenrijk, waar dit al jaren een groeiend succes is.

Na afloop van de conferentie vraag ik één van de Sodexo koks, die daar de hapjes

verzorgde, hoe hij naar Slow Food kijkt, en naar de Parijse topkok Alain Passard's passie voor pure groenten. Hij vertelt hoe hij als bedrijfskok bij de ING in Amsterdam's glazen schoen vertrokken is toen daar steeds meer diepvries en magnetrons kwamen. "Als je zo begint is er voor een echte kok geen gein meer aan", zei hij. "Het is de kunst om de goede producten te vinden en daar als kok dan zo min mogelijk mee te doen. De juiste combinatie van de beste producten, daar gaat het om". En dat geldt wat mij betreft voor alle keukens: gezin, instituut, kantoor, bedrijf en uiteraard de hele horeca. Een leerszaam congres dat, mits goed beluisterd, veel hoop geeft voor de toekomst van BD en Eko. Gaan voor kwaliteit uit het hier en nu. Als boer en consument elkaar daarin vinden zal de gezondheid in de keten toenemen: tot en met het landbouwlandschap in letterlijke en figuurlijke zin. ■

20 | KEMPEN | 11 DE SEPTEMBER 2014

Bioboer zet melkautomaat

Bezoekers kunnen zelf blikers of flessen vullen

Bioboer Jans Willemis uit Paderborn (Lippe) installeerde aan zijn landbouwbedrijf een melkautomaat. Bezoekers kunnen nu terecht om enkele minuten zelf een beker of een fles verse boerderijmelk afhalen.

In de melkautomaat staat een tank van ruim 20 liter versmelk gekoeld op drie graden Celsius, net als in de koeltank van de koelkasten. Zoals bij ons koeien die het apparaat zelf afvoeren, getuigen de melk blikers bij.

"Opvallend is dat de melkautomaat niet van stroom werkt, maar van licht en water. In de melkautomaat, kan de melk ook niet afgevoerd naar de koeltank gaan. Maar de melkautomaat kan iedereen zelf melk afhalen", zegt de bioboer. "Het grootste is dat de melkautomaat uit Zwitserland. Deze Zwitserse boer is getuige dat de melkautomaat een succes is op zijn bedrijf maar daarvoor heb ik niet gewaagd."

De melkautomaat staat op de boerderij van de bioboer Jans Willemis op een stuk land van 100 ha. Het is een van de groenste boerderijen in de regio. De melkautomaat staat op de boerderij van de bioboer Jans Willemis op een stuk land van 100 ha. Het is een van de groenste boerderijen in de regio. De melkautomaat staat op de boerderij van de bioboer Jans Willemis op een stuk land van 100 ha. Het is een van de groenste boerderijen in de regio.

Jans Willemis heeft een melkautomaat aan zijn boerderij in Paderborn (Lippe). In het apparaat wordt de melk uit de koeien melk tank.

Biologisch gezonder?

Nieuwsberichten, verzameld en toegelicht door Bruno van der Dussen

Biologisch geproduceerd voedsel wordt vaak in verband gebracht met een betere gezondheid voor de consument. Onderzoek is echter schaars. Er zijn bij herhaling in biologische producten hogere gehalten gevonden aan "gunstige stoffen", bijvoorbeeld meer vitamine C en fenolen in fruit, meer omega-3-vetzuren en CLA's (onverzadigde vetzuren in melk). Voor wat betreft melk kunt u dat hier nog eens nalezen.

Toch is er nauwelijks onderzoek gedaan bij dieren en mensen naar de effecten van biologisch voedsel op de gezondheid. Een complicerende factor is dat het begrip gezondheid moeilijk definieerbaar is en dat niet bekend is waar mogelijke gezondheidseffecten aan afgelezen kunnen worden.

Buitenmelk echt gezonder dan stalmelk

De bewering dat melk van koeien met weidegang gezonder is dan melk van koeien die op stal blijven is juist. In de melk van koeien die buiten grazen zit een beduidend hoger percentage onverzadigde vetzuren. Dat blijkt uit onderzoek van Wageningen Universiteit.

Honderden melkmonsters van proefcentra en veehouderijbedrijven zijn getest. De melk van koeien die in de wei grazen bevat vetzuren waarvan 45% onverzadigd is. Dit aandeel is een stuk lager in melk van koeien die in de stal staan en ingekuild gras krijgen, namelijk 30%.

Onderzoeker Elgersma: "Tot nu toe wordt er bij metingen van de melkwaliteit geen

onderscheid gemaakt tussen onverzadigde en verzadigde vetzuren. De melk van weidekoeien blijkt in dit opzicht zeker gezonder. De trend in Nederland dat de koeien meer binnen worden gehouden is dus geen gunstige ontwikkeling". Verzadigde vetten verhogen de kans op hart- en vaatziekten.

Als het om melk gaat, kunnen we niet tippen aan de veehouderij in Nieuw Zeeland en Ierland, waar de koeien bijna het hele jaar buiten staan en vers gras eten, en daarom melk met een groot aandeel onverzadigde vetzuren produceren. Maar het is in Nederland goed mogelijk om koeien een groot deel van het jaar buiten te houden.

Het onderzoek valt binnen het project 'Witte motor op groene brandstof' van de Stichting Agro Keten Kennis en is mede uitgevoerd door de leerstoelgroep Diervoeding, Praktijkonderzoek Veehouderij en het LEI. De

resultaten zijn onder meer gepubliceerd in Animal Feed Science and Technology Wageningen UR.

Bron: Biofood Online Nieuwsbrief week 39

Biologica, de ketenorganisatie voor biologische landbouw en voeding, heeft jarenlang gepleit voor onderzoek naar gezondheidseffecten van biologische voeding.

Inmiddels is een nieuw onderzoek naar gezondheidseffecten van biologisch voedsel gestart. Met dit onderzoek wordt beoogd geschikte biomarkers te krijgen, dat wil zeggen te achterhalen naar welke organfuncties men moet kijken. Eén van de factoren die onderzocht wordt is de toestand en het functioneren van het weerstandsvermogen.

Het onderzoeksplan is ontworpen onder leiding van het Louis Bolk Instituut. Daarbij is gekozen voor onderzoek aan hele organismen, in dit geval kippen, en om dit te combineren met onderzoek met de modernste technieken zoals genomics en metabolomics. Binnen- en buitenlandse instituten hebben meegewerkt aan de opzet van het onderzoek.

Zoals u weet is het gebruik van antibiotica in de dierenfokkerij een groot probleem. Hoe dit kan doorwerken in ons voedsel leest u in 'Antibiotica in voedsel'.

In de biologische veehouderij is men zeer spaarzaam met het gebruik van antibiotica. Er zijn koeien die nooit antibiotica nodig hebben. Wat daarmee gebeurt leest u in 'Antibioticavrije melk'.

Antibiotica in voedsel

Antibiotica uit dierenfokkerij gaat over op planten

Voor het eerst hebben wetenschappers bevestigd dat voedingsgewassen antibiotica opnemen uit drijfmest. In een modelonderzoek, dat de universiteit Paderborn samen met de HBO-school Südwestfalen en het rijksinstituut voor voeding en levensmiddelen verrichtte, werden biggen behandeld met antibiotica. De fecaliën van de dieren werden, zoals gebruikelijk in de landbouw, bewaard in vergaarbakken en na acht maanden als drijfmest op de proefpercelen met veldsla en wintertarwe gebracht om te bemesten. Zowel de door de dieren uitgescheiden medicamenten, alsook stofwisselings- en verteringsproducten ervan, konden ondanks de lange opslagtijd worden aangetoond in de drijfmest. Ook in de bovenste bodemlagen van de bemeste percelen waren de medicamenten te vinden. Hoewel de antibioticaconcentraties in de bodem in de loop van drie maanden afnamen tot aan de grens van het aantoonbare, bleek uit de analyse van de oogstrijpe planten dat er residuen aanwezig waren in de wortels, in de groene plant en in het graan van de tarwe. Hierdoor kon onduidelijk bewezen worden dat planten antibiotica via de wortel opnemen en verder transporteren. Antibiotica, die in geringe hoeveelheden bijvoorbeeld via levensmiddelen worden opgenomen, zijn niet ongevaarlijk. Want bacteriën worden door de lage dosis niet gedood, maar sterker; dat wil zeggen resistent. Vooral in ziekenhuizen vormt de antibioticaresistentie in toeneemende mate een probleem. Steeds meer antibiotische medicamenten blijken ineffectief

te zijn. De onderzoekers benadrukken echter dat het nog niet duidelijk is in hoeverre de onderzoeksresultaten relevant zijn voor consumenten. Dat moeten verdere studies duidelijk maken.

Bron: Uit samenvatting van het eindrapport, Natuurwetenschappelijke faculteit, anorganische en analytische scheikunde, universiteit Paderborn, 2005

Antibioticavrije melk

In een onderzoek in 2004 van twee studenten van het Van Hall instituut in Leeuwarden werd de smaak van gangbare melk vergeleken met die van biologische melk. Zestig procent van de 111 studenten die meededen aan de smaaktest vond gangbare melk lekkerder. Dat kwam volgens de onderzoekers door het hogere celgetal van biologische melk en dat komt weer door het lager gebruik van antibiotica.

Steriele melk vindt men kennelijk lekkerder. Biologische melk is minder steriel. Bacteriën hebben namelijk meer kans in biologische melk. Daardoor meer afvalproducten van bacteriën, daardoor een hoger celgetal. Dat beïnvloedt de smaak kennelijk negatief. (Of zijn we zo gewend aan een steriele smaak dat we niet beter weten? – red.)

In de biologische melkveehouderij wordt veel bewuster omgegaan met antibiotica. Maar geheel antibioticavrij is biologische melk toch niet ondanks de dubbele wachttijd na gebruik van antibiotica.

In het rapport Uiergezondheid, 'voorkomen is beter dan genezen', van de Animal Science Group (zie www.asg.wur.nl/po onder 'producten' en dan bij boeken, nummer 40)

is alles over uiergezondheid en het voorkomen van mastitis op een rij gezet.

Maar er zijn altijd koeien die nooit antibiotica nodig hebben. Van die eigenschap hebben ze in de Verenigde Staten (VS) gebruik gemaakt. Koeien die geen antibiotica nodig hebben worden binnen één bedrijf gescheiden van koeien die wel antibiotica nodig hebben. Als een koe toch antibiotica nodig heeft wordt het dier verwijderd uit het antibioticavrije bedrijf. Zo ontstaat er een bedrijf met antibioticavrije melk en daar is in de VS veel vraag naar. Helaas zijn er maar weinig bedrijven die antibioticavrije melk kunnen produceren.

Tot nu toe ontbrak de financiële prikkel in Nederland om ook daadwerkelijk melk te produceren zonder antibiotica. Wellicht dat nu die financiële prikkel er wel is. Verwerker Rouveen heeft de primeur. Vier melkveehouders die biologische antibioticavrije melk kunnen produceren kunnen hun melk voor een meerprijs kwijt. De melk gaat als kaas de oceaan over. Het bestuur van de Natuurweide gaat nu de mogelijkheid onderzoeken of de export van antibioticavrije melkpoeder mogelijk is. ■

Bron: De Natuurweidekrant maart 2005 (De Natuurweide, Vereniging van biologische melkveehouders in Nederland)

Rassen- onderzoek? BD-boeren en tuinders moeten het zelf doen

Jan Diek van Mansvelt

Veredeling, wat is dat toch een mooi begrip: je maakt dat waar je mee omgaat edeler dan het was. Het doet denken aan edellieden, ridders, jonkvrouwen, kastelen en landgoederen. Voor mij hangt iets van die stemming nog altijd rondom de boeren en onderzoekers die zich met de veredeling van planten en dieren bezig houden. Met veredeling bedoel ik nu vooral: beter voldoen aan mijn idealen, aan mijn voorstelling van wat ze zouden moeten kunnen.

In de biologisch-dynamische landbouw heeft van meet af aan de vraag naar geëigende rassen een rol gespeeld, hoe marginaal dat ook gepraktiseerd is. Vooral in Duitsland zijn en waren er 'bd-goeroes' die prachtig konden uitleggen hoe het moest. Vaak konden zij dan ook nog laten zien dat het werkte, tenminste bij hen zelf. Georg Wilhelm Schmidt en Maria Thun horen bij die bekenden, maar ook Peter

Kunz, Dorian Schmidt, Bertold Heyden, Hartmut Spiess, Dieter Bauer en vele anderen (zie velen daarvan in het proefschrift van Edith Lammerts van Bueren: Organic plant breeding (december 2002).

Samen met het gebruik van de preparaten en het vakkundig composteren hoort de veredeling, voor zover ik kan nagaan, tot de 'lastige kinderen' van de bd-boeren. Planten en dieren bestaan als 'orgaan' van je bedrijfsorganisme, en eigenlijk zou je er iets mee moeten, maar slechts enkelen hebben er echt plezier in om dat ook te doen. Bij verreweg de meeste boeren en tuinders staat hun hoofd er niet naar. Het is dan ook geen geringe verdienste van Edith om zich als onderzoekster van het Louis Bolk Instituut (LBI) volledig aan de plantenveredelingsperspectieven te wijden. Dat ze dat vervolgens met een promotie en een leerstoel aan de Universiteit Wageningen (2005) weet te bekronen is helemaal mooi: een prachtige prestatie. Op 17 november sprak zij haar inaugurele rede uit: Biologische plantenveredeling: een rasechte wetenschap.

Op woensdagmiddag 19 oktober presenteerde het LBI op Warmonderhof (Dronten) het resultaat van haar onderzoek naar "Passende Rassen". Een onderzoek dat in nauwe samenwerking met de afdeling Praktijkonderzoek Plant en Omgeving (PP&O) van de Universiteit Wageningen in de jaren 2002 – 2004 is uitgevoerd. Coen ter Berg was middagvoorzitter, Edith verzorgde de inleiding en de onderzoekers vertelden wat ze deden en wat ze daarbij vonden.

Als eerste vertelde Rob van den Broek van het PP&O dat de eigenschappen van uienrassen belangrijk zijn voor de biologische teelt. Deze worden sowieso niet al in de gangbare ver-

edeling onderzocht. Hij meldde dat eigenschappen als uniformiteit van het gewas, bladstand en bladhoeveelheid en de ziektegevoeligheid door de bio-telers belangrijk worden gevonden. De snelheid waarmee het veld 'dicht' staat met groen en de verticale stand van de bladeren zijn belangrijk voor de mechanische onkruidbestrijding in het gewas. Ziektegevoeligheid is ongewenst, vooral omdat je geen zieke gewassen wilt verkopen danwel laat eten.

De conclusie van Rob is dat de uitkomsten van gangbaar rassenonderzoek merendeels goed te gebruiken zijn voor biologische landbouw. De bio-boeren moeten vervolgens op hun eigen bedrijf uitvinden welke van de geschikte rassen het bij hun het beste doen, concludeer ik.

Vervolgens vertelde Aart Osman van het LBI over het onderzoek naar zomertarwerassen dat hij samen deed met Lubbert van den Brink van het PP&O. Zij onderzochten de

teelteigenschappen in het veld en de bakteigenschappen in de biologische bakkerij (na malen op molenstenen en bakken als volkorenbrood). Ook hier nog de vraag of de rassen zich teeltechnisch anders gedragen onder biologische of gangbare omstandigheden.

Extra beoordelingscriteria die bio-boeren belangrijk vinden zijn het vermogen van een tarweras om na het zaaien snel te kiemen en uit te stoelen (snelle bodembedekking) en om grote bladeren te maken. Beide in verband met de onkruidbestendigheid van het gewas. Verder natuurlijk de bakkwaliteit bij bio-(volkoren)-bakkers. Uitspraken over de meestgeschikte rassen voor de biologische landbouw doen zij niet. Daarvoor zijn de resultaten per ras in teelt en bakkwaliteit te verschillend, net als bij de uien.

Ton Wouda, commercieel manager van Semunda BV Nederland stelt als uitdaging aan de aanwezigen dat er in Nederland een te klein areaal aan biologisch geteeld graan is. In het bijzonder aan biologisch geteelde zomertarwe. Daardoor is speciaal rassenonderzoek naar biologische zomertarwe niet te financieren. Hij noemde soja een ideaal veevoergewas voor de bio-boeren. Het groeit als vroegsluitend, hoogopschietend gewas, dat door middel van wortelknolletjes stikstof bindt. Daarmee houdt sojateelt de akker onkruidvrij en maakt haar ook nog eens vruchtbaar. Al met al een zeer milieuvriendelijke teelt die nauwelijks bemesting vraagt, een zeer gezond gewas oplevert met zowel stengel- als korreloogst: samen een hoge voedingswaarde voor het vee. Dit verhaal vind ik onverwacht. Op zich is het een goede tip voor de vruchtwisseling en veevoerproductie, maar geen oplossing voor

het streven naar menselijke – biologische – voeding uit de eigen streek, waarvoor de broodgranen toch wel belangrijk zijn.

Henk Bonthuis van het Centre for Genetic Resources (de vroegere genenbank) is positief kritisch in zijn algemene evaluatie van het onderzoek. Hij waardeerde het als goede verkenning van de mogelijkheid om rassenonderzoek te doen voor biologische teeltsystemen. Problematisch vond hij de door geldgebrek beperkte proefopzet ten opzichte van de vele vragen die de onderzoekers per ras wilden beantwoorden. Zijn raad is: gebruik als boer je agrarische kennis van de streek waar je wilt telen. Kies op grond daarvan een 'gewoon' ras waarvan de eigenschappen bij jou passen (bodem, bedrijfsvoering en gebruiksdoelen). Ga met dat ras aan de gang en leer er optimaal mee omgaan. Hij zei niet 'maak het bedrijfseigen', maar ik denk dat hij wel zo iets bedoelde.

Jurjen Berg is wortelveredelaar van Rijk Zwaan en daar actief in de werkgroep 'organics'. Hij benadrukte dat er veel gebruikers van een ras zijn, zoals de teler, de handel, de supermarkt, de industrie, de consument en ook de veredelaar zelf, die er elk hun eigen eisen aan stellen. Hij onderscheidde als bedrijfsstrategieën

1. bindend onderzoek: de veredelaar produceert een ras dat precies aan de eisen van de gebruiker voldoet en deze is verplicht het dan ook te telen;
2. adviserend onderzoek: de veredelaar kijkt bij de teler en geeft een onderbouwd advies;
3. informerend onderzoek: de teler komt bij de veredelaar kijken en kiest zelf wat hem of haar het beste lijkt.

Jurjen raadde de bio-boeren het laatste aan, en zei daarmee in feite hetzelfde als zijn voorganger.

Aart den Bakker van Agrifirm is collecteur, vermeerderaar en leverancier van biologische granen. Net als zijn directe voorgangers zei hij: wij moeten inderdaad meer naar de bakkwaliteit van de rassen kijken. Maar jullie moeten dan gewoon uit ons assortiment kiezen, want speciaal veredelen voor biologische landbouw is er niet bij: te duur.

Tenslotte kwamen Tom Saat en Thieu Verdonschot aan het woord: biologische akkerbouwers (gemengd met veeteelt), beiden bekende bd-boeren. Tom stelde dat het biologische rassenonderzoek veel te weinig oplevert: de rasverschillen vallen weg tegen de opbrengstverschillen per jaar. *Lavet* is voor hem dé baktarwe, en wat de uien betreft zei

Veredeling: je maakt dat waar je mee omgaat edeler dan het was

hij: zaai vijf rassen per jaar, dan zijn er altijd wel drie die het dat jaar goed doen. Thieu zag nog wel een taak voor de groentenveredelaars. Biologische telers hebben wat hem betreft baat bij rassen die een duurzame

veldtolerantie vertonen ('nooit al te ziek', zal ik maar zeggen) in plaats van de absolute resistenties die nu in de veredeling vaak worden nagestreefd. Die zijn immers alleen maar nuttig in het jaar dat de betreffende ziekte werkelijk heerst. Voor (alle) andere ziekten zijn ze vaak wel gevoelig. Wanneer het dus maar even anders loopt dan de boer dacht en er een andere ziekte heerst dan waartegen zijn gewas resistent is, dan is hij de klos. De veldtolerantie kun je als veredelaar of bezoekende boer opsporen door naar de onbespoten variant van gangbaar rassenonderzoek te kijken. Om die veldtolerantie te verfijnen ziet Thieu rassenonderzoek op het biologisch bedrijf als onmisbaar.

Op grond van hun onderzoek en de reacties tijdens deze studiemiddag concludeerden Edith en Aart dat de sector biologische landbouw geen behoefte heeft aan formele vormen van biologisch rassenonderzoek. Daarvoor blijken de door hun gevonden verschillen in reacties van de rassen op biologische teeltomstandigheden te klein. Ze bieden voor de boeren en tuinders geen houvast bij de rassenkeuze. De niet geringe kosten van formele rassenonderzoek zullen daardoor ook altijd te hoog zijn.

Wel zien beide onderzoekers dat de boeren behoefte hebben om in de praktijk die rassen uit te proberen die volgens het gangbare rassenonderzoek veelbelovend lijken. Dat kan dan relatief goedkoop gebeuren. Verder zal de boer het dus zelf moeten doen. ■

Foto: Louis Bolk Instituut

Eerste resultaten telersproject Stichting Agrikos

Voorjaar 2005 startte de Stichting Agrikos met advisering aan vijf professionele telers binnen het driejarige project 'Milieuverbetering door Milieubeheersing'. Bedoeling van dit project is telers ervaring te laten opdoen met het meer gericht werken met grondbewerkingstijden. Dit laatste volgens de onderzoeksbevindingen van Hans Bruinsma.

Hans Bruinsma

Aardappelen

Drie telers werd geadviseerd hoe andere grondbewerkingstijden te gebruiken om Phytophthora in aardappelen terug te dringen. Zij werken allen op vroege zandgrond in Brabant en Zuid-Holland en ontvingen dezelfde basisinformatie, telkens iets aangepast aan de individuele situatie. Eén van deze telers kwam niet tot voldoende toepassing van de geadviseerde grondbewerkingstijden. De Phytophthora sloeg hier in de late aardappelen zoals gebruikelijk flink toe. In de vroege aardappelen was dit niet het geval, maar die worden eerder geoogst en sterven eerder af. Op alle rassen zaten veel wratten, wat waarschijnlijk door de deels verkeerd toegepaste grondbewerkingstijden komt. De groeiwijze was in het algemeen bij alle rassen te herleiden tot de toegepaste grondbewerkingstijden. Dit was ook

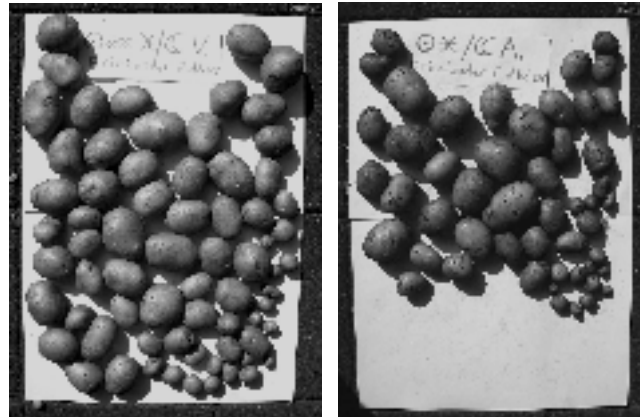
het geval bij een aparte groep planten die enigszins afwijkende grondbewerkingstijden had. Reden voor het onvoldoende toepassen van de geadviseerde grondbewerkingstijden door deze teler moet nog geëvalueerd worden. Feit was wel dat

het een zeer moeizaam voorjaar was, maar dit zal niet de enige reden geweest zijn.

De tweede teler kwam wel ver in de richting van de adviezen. Zijn teelt was zonder noemenswaardige ziekteproblemen, alleen een heel lichte Rhizoc-

tonia-aantasting (lakschurft) was in zijn late aardappelen aanwezig. Door afwezigheid van storende ziekten kon het gewas op het land afsterven en was de opbrengst goed. De groeiwijze van zowel het late als het vroege ras van deze teler was in overeenstemming met de eerder behaalde onderzoeksresultaten. Zijn vroege aardappelen waren van het zelfde ras als van de eerste teler, maar de knollen zagen er heel anders uit. Aan de hand van de eerdere onderzoekservaringen kon dit volledig aan de toegepaste grondbewerkingstijden toegeschreven worden.

De derde teler benutte voor een middellaat aardappelras twee verschillende grondbewerkingstijden. De knollen van deze twee direct naast elkaar staande groepen planten waren uiterlijk zeer verschillend. De knollen van de ene groep waren óf lichtgeel, of juist bijna bruin,

Representatieve oogst van twee grondbewerkingstijden: de ene gezond en goed van opbrengst, de tweede ongelijk van kleur, laag van opbrengst en besmet met Rhizoctonia (lakschurft).

laag in opbrengst en zeer sterk door Rhizoctonia aangetast. De tweede groep had mooie, egale, min of meer goudkleurige knollen met een wat bobbelig uiterlijk. De opbrengst hiervan was in de steekproef zeventig procent hoger en had totaal geen Rhizoctonia. De groep met de slechte resultaten kreeg dezelfde grondbewerkingstijden als in de jaren ervoor en daarmee werd bevestigd dat jaarlijkse herhaling van dezelfde grondbewerkingstijden in het algemeen negatieve resultaten oplevert. De groep met de veel betere resultaten had de nieuw geadviseerde grondbewerkingstijd gekregen, waarmee in het algemeen gewasziekten zijn te voorkomen (ook Phytophthora). Nu voorkwam deze grondbewerkingstijd Rhizoctonia. Dit was twee jaar geleden ook al bij een andere teler geconstateerd. Rhizoctonia wordt in het algemeen toegeschreven aan het planten in te koude grond. De nu sterk aangetaste planten waren enkele dagen later geplant dan de niet-aangetaste planten. Of er nu bij deze teler Phytophthora in één van de beide groepen voorkwam is onbekend omdat hij de aardappelen pas in oktober oogst. Dat doet hij vanouds omdat dan de door Phytophthora aangetaste knollen bij dit ras meestal weggerot zijn en omdat de knollen dan niet meer kiemen door de lagere temperaturen.

In het algemeen kwamen de resultaten bij de drie aardappeltelers goed overeen met de eerdere onderzoeksbevindingen. Het uiterlijk en de ziektegevoeligheid van de knollen kwamen goed overeen met de verwachting bij de door iedere teler weer iets anders benutte grondbewerkingstijden. Van belang is dat de ene teler de grondbewerkingstijden beter gaat benutten. Met de andere telers kan grotendeels met de nu ingezette werkwijze worden doorgegaan. Daarmee kunnen naar verwachting zowel kwaliteit, gewasgezondheid als opbrengst verder verhoogd worden.

Tomaten en komkommers

Een vierde teler vroeg advies voor de tomaten- en komkommerteelt. Bij de tomaten is ook Phytophthora een probleem en die kon dit jaar voorkomen worden. Of dit door de toegepaste grondbewerkingstijden kwam is op grond van één jaar ervaring niet te zeggen. In ieder geval gaven beide teelten goede resultaten te zien en daar was het eerste advies op gericht. Voor volgende jaren willen we die teelten nog beter inplannen, hiervoor was het in het eerste jaar te laat. Onder andere kunnen we het volgende jaar de leverdatum van de planten beter afstemmen en de plaats van de gewassen in de rotatie erbij betrekken.

Tulpen

De vijfde teler vroeg advies voor tulpen. De tulpenteelt is heel schimmelgevoelig. Een bijzonderheid hier is dat veel rassen door dezelfde teler geteeld worden, ieder met verschillende gevoeligheid. Dit vraagt naast een benadering van de tulp ook een individuele rasbenadering. Het in kaart brengen van de eigenschappen en gevoeligheden van de rassen is veel werk. De toepassing van de geplande grondbewerkingstijden door de teler lukte ternauwernood. Een aantal bedden werd nadien nog op een ongunstig tijdstip geplant. Dat ras bleek na de oogst een ernstig zuurprobleem te hebben. Alle andere rassen hadden dit niet. Voor de betreffende teler nog geen reden om in de afwijkende planten daarmee andere grondbewerkingstijd de oorzaak te zien. Voor het komende jaar is voor de tulpen een andere grondbewerkingstijd gepland. Want herhaling van dezelfde grondbewerkingstijden pakt in het algemeen niet goed uit. Was het in het afgelopen jaar de bedoeling met de grondbewerkingstijd de specifieke tulpkwaliteit te versterken, herfst 2005 trachten we dat te doen met de algemene gewaskwaliteit, dus met het lelieachtige. Of dat ook zo gaat uitpakken, zal pas tijdens het verschijnen van dit artikel bekend zijn. Bij tulpen komen net zulke grote problemen

voor als bij aardappelen en er is vooralsnog geen reden om aan te nemen dat hier geen belangrijke oorzaken in de toegepaste grondbewerkingstijden liggen. Op productiebedrijven is dat echter moeilijk proefondervindelijk vast te stellen. Het best zou zijn om op een geschikt proefveld een aantal jaren een vijftal grondbewerkingstijden voor tulpen naast elkaar uit te proberen. ■

In 2006 kunnen aan het huidige project nog enkele nieuwe telers en ook eventueel enkele hobbytelers meedoen. Een structureel gewasprobleem of één van de in dit artikel genoemde gewassen kan onderzocht en daarover geadviseerd worden. Voor aardappelteelt hebben telers op zandgrond voorrang. Voor deelname aan het project graag een mail sturen naar hans.bruinsma@agrikos.nl of een brief naar Stichting Agrikos, Hobbemelaan 49 3723 EP Bilthoven. Meer informatie over de resultaten van het project is te vinden in Agrikos Actualiteiten, het jaarlijkse donateurinformatieblad van de stichting, zie www.agrikos.nl

Blaarkoppen op de Warmonderhof

Foto: Jan Saal

Jan Saal

In de vorige Dynamisch Perspectief is aangekondigd dat we terug zouden komen op de veranderingen die zich op de Warmonderhof voltrekken met betrekking tot de veehouder en de veestapel. Beide houden verband met elkaar omdat elke veehouder nu eenmaal zijn eigen beleid heeft.

Jan Wieringa was al veel eerder 'getroffen' door de Blaarkoppen. Het uiterlijk en de raskenmerken passen uitstekend bij zijn visie op het voeren van een bd-veeteeltbedrijf. Bij zijn komst naar de Warmonderhof wilde hij graag zijn eigen koeien meenemen. Daarnaast bestond bij de Blaarkopstichting belangstelling om een demon-

stratiebedrijf in te richten, waar boeren en belangstellenden kunnen ervaren wat het betekent om Blaarkoppen op het bedrijf te houden. Deze twee zaken kwamen bij elkaar, waardoor het besluit kon vallen dat het veeteeltbedrijf van de Warmonderhof helemaal kon overschakelen naar het Blaarkoppenras.

De Blaarkopstichting heeft als doelstelling: het behoud en de ontwikkeling van het Blaarkop runderras als zodanig, als levend cultureel erfgoed en ten behoeve van een ecologische landschapsbeherende melkveehouderij met weidend melkvee in Nederland.

Het Blaarkopras wordt bedreigd in zijn voortbestaan, door de concurrentie met zogenoemde moderne rassen die meer liters melk produceren. De omstandigheden waaronder deze moderne rassen dat doen sluiten echter niet goed aan bij de bedrijfsvoering op een bd-veeteeltbedrijf. Daar zouden we namelijk het liefst zonder krachtvoer en met veel beweiding werken. Deze benadering sluit heel goed aan bij het Blaarkopras.

Het Blaarkopras werd van oudsher vooral in Groningen veel gebruikt, omdat het een makkelijke koe is, die zowel redelijk melk kan produceren terwijl zij ook een goede vleeskwaliteit heeft. Daar komen dan nog de volgende eigenschappen bij:

- het is een sobere koe. Dat wil zeggen dat zij veel voedingswaarde kan halen uit ruwvoer. Met andere woorden bijvoeren van krachtvoer is niet nodig;
- gemiddeld bereiken ze een hogere leeftijd. Koeien die meer dan tien jaar oud worden zijn geen uitzondering;
- ze kalven makkelijk af;
- ze hebben weinig gezondheidsproblemen;
- ze zijn wat kleiner van stuk, wat lichter en hebben relatief grote hoeven, dus ze vertrappen minder;
- ze hebben een goede vlees-

- kwaliteit;
- de melk heeft een hoger eiwitgehalte;
- de kalveren brengen meer op;
- ze zijn meer beveleed en kunnen hierdoor beter tegen een stootje.

Deze koeien (en vooral de stieren) zijn ook in te zetten als begrazers in natuurgebieden. Juist door hun kleurzetting en door hun afmetingen passen ze goed in het landschap. Bovendien is hun vlees ook gewild.

Zo komen we terecht bij de bedrijfsfilosofie van Jan Wieringa. Hij is als veeboer begonnen in de omgeving van Wageningen, onder de naam Veld en Beek. Dat was niet eenvoudig omdat hij geen eigen boerderij had, geen melkquotum en geen land. Alles moest gehuurd worden. Dat lukte aanvankelijk wel, maar doordat quotumregels werden aangepast moest hij toch na drie jaar het melken en de melkverwerking staken. Sindsdien heeft hij Veld en Beek omgevormd tot een zogenaamd natuurbegrazingsbedrijf. Dat wil zeggen dat zijn vee natuurgebieden in de wijde omgeving begraaft. Daarnaast heeft hij een speciale formule bedacht voor de verkoop van vlees en melkproducten. Klanten krijgen de sleutel van een koelwagen die op een vaste plek staat. Dag

en nacht kunnen ze zelf de bestelde producten in die koelwagens ophalen. Ze vullen in wat ze hebben meegenomen en de betaling verloopt via automatische incasso.

Bij het ontwikkelen van de verkoopformule en bij de start van het bedrijf heeft Jan Wieringa veel met klanten gesproken. Wat vinden ze er van en waar hebben ze behoefte aan. Daarbij kwam naar voren dat de klanten eigenlijk helemaal niet zo'n behoefte hebben aan een goedkoop product. Ze hebben liever dat het de koeien goed gaat, dat ze niet overbelast worden en dat ze op een natuurlijke, verantwoorde wijze gevoerd worden. Bovendien bleek dat veel mensen het leuk vinden wanneer de koeien ook als ras

herkenbaar zijn en een meerwaarde hebben in het gebruik, zoals bijvoorbeeld het begrazen van natuurgebieden.

Met andere woorden: veel klanten hebben niet zo veel op met de moderne veeteelt die te veel gericht is op productieverhoging en kostenbesparing. Daarnaast moeten natuurlijk het vlees en de melkproducten wel lekker smaken. Deze eigenschappen passen uitstekend bij het Blaarkopras. Tenslotte is Jan Wieringa dit ras steeds meer in de praktijk gaan waarderen.

Zo zien we dat er een merkwaardige samenloop van omstandigheden en belangen geleid heeft tot het besluit om op de Warmonderhof over te stappen op het Blaarkopras. Vanuit

de Blaarkopstichting de wens om haar doelstellingen te bereiken via het ondersteunen van een demonstratiebedrijf. Vanuit Jan Wieringa omdat het ras bij hem past en bij de klanten die hij graag wil bedienen en vanuit de Warmonderhof omdat we graag in zee wilden met Jan Wieringa en omdat het goed uitkomt om met een ras verder te werken dat uitstekend past bij de bd-landbouwmethode.

Toch zal er nog wat moeten gebeuren voordat alles rond is. Door de combinatie van melkvee en landgoedbegrazing kunnen wel alle kalveren worden aangehouden. Dat betekent echter een dusdanige uitbreiding van het aantal koeien, kalveren en stieren dat de huidige huisvesting niet groot genoeg

is. Er moet een stal worden bijgebouwd.

Het is de bedoeling dat op Warmonderhof zelf de melkverwerking wordt opgepakt. Daarvoor moet een melkverwerkingsruimte worden gebouwd en ingericht.

Om beide zaken te realiseren zijn we nog op zoek naar financiering. Als u geïnteresseerd bent of als u ideeën heeft houden we ons aanbevolen (Jan Wieringa, 06 21516966).

Tenslotte zijn er nog veel nieuwe klanten nodig om de totale hoeveelheid melk en vlees af te nemen die op het bedrijf worden geproduceerd.

Er is dus nog veel te doen. ■

25 jaar De Zonnehorst en de Hooge Kamp

In september vierden De Zonnehorst van Henk en Hilly Bunskoek en De Hooge Kamp van Jeroen Hak hun 25-jarig bestaan als biologisch-dynamisch landbouwbedrijf. Proficiat! Op beide dagen (3 september, resp. 18 september) waren het prachtige zonnige dagen. Alsof ze het verdiend hadden en dat hebben ze ook!

Het waren dan ook schitterende feesten met proeverijen, rondleidingen, muziek, kraampjes, et cetera. Voor velen een dag om niet te vergeten.

Ibrahim Abouleish

SEKEM

Aafke van der Dussen

Op 30 september jl. werd in Den Haag een feestelijke middag georganiseerd naar aanleiding van

het aanbieden van het eerste exemplaar van het boek 'SEKEM, ontwikkelingssamenwerking in een nieuw perspectief' van Ibrahim Abouleish. Dit autobiografische boek is nu, één jaar na het verschijnen in Duitsland, in het Nederlands vertaald en bij uitgeverij Christoffor verschenen. Binnenkort komt er ook een uitgave in het Engels.

Wat is het SEKEM-initiatief?

Uit de folder van de vriendenkring SEKEM, die mede deze middag mogelijk heeft gemaakt, lezen we het volgende:

In 1977 keerde dr. Ibrahim Abouleish met zijn gezin, na een langdurig verblijf in Europa, terug naar zijn geboorteland Egypte. In een dorre woestijn zestig km. ten noordoosten van Caïro stichtte hij SEKEM. Het doel was een gemeenschap te vormen die

in dienst staat van de aarde en de mensheid, waar kunstwetenschap en godsdienst in wederzijdse bevruchting zich kunnen ontplooien. Islam en christendom vormen twee pijlers waarop het SEKEM-initiatief rust.

In SEKEM begon de ontwikkeling van de biologisch-dynamische landbouw. Nu bijna dertig jaar later, leveren ruim honderdvijftig boerenbedrijven langs de Nijl de producten: kruiden, groente, fruit, granen, katoen, honing et cetera. Deze zijn bestemd voor lokale en internationale markten. Een deel wordt bewerkt in SEKEM-bedrijven. Er werken inmiddels tweeduizend mensen in SEKEM-ondernemingen. SEKEM is een voorbeeld van succesvol ondernemen in nauwe samenwerking met internationale partners in het Noorden en het Zuiden.

In 2003 ontving Ibrahim Abouleish voor zijn inzet voor duurzame ontwikkeling de Livelihood Award, oftewel de Alternatieve Nobelprijs. Tot zover de folder. Door de persoonlijke ervaringen van de sprekers op deze middag, met film en foto's verhelderd, werd ons dat "Wonder in de Woestijn"

langzaam maar zeker duidelijk. Michiel Rietveld, directeur Stuediecentrum Kraaybeekerhof, nam ons mee door zijn verhaal, hoe de landbouw de wortel van het succes in SEKEM werd, hoe daar in de dorre woestijn werd begonnen met het slaan van een pomp en het mogelijk werd landbouw te ontwikkelen. De huid van de aarde werd actief, de humuslaag werd gevormd door onder andere composteren met preparaten. Een concreet voorbeeld: als de compost niet zorgvuldig wordt afgedekt en na het uitrijden niet direct onder de aarde wordt gebracht, kan de compost binnen drie dagen door de hitte verdwenen zijn. Met zorg en kennis kunnen er drie oogsten per jaar zijn. Hugo Skoppek, directeur Nature en More, sprak erover hoe in SEKEM het maatschappelijk verantwoord ondernemen een basis is geworden die de hele onderneming tot een succes heeft gemaakt. Een ander project werd toegelicht door Corien Hoek. Zij liet ons door middel van dia's zien hoe vijftig arme kinderen uit de dertien omliggende dorpen dagelijks komen helpen met het plukken van bloemen voor het vervaardigen van kruidentheeën. Zij werken twee tot vier uur per dag, krijgen onderwijs in lezen, schrijven, hygiëne, kunst en eurtmie. Na een verzorgde maaltijd keren deze 'kamillekinderen' met hun loon huiswaarts.

Annemarie Ehrlich kreeg het eerste exemplaar van het zojuist uitgekomen boek. Zij werd bevriend met de dochter van Ibrahim Abouleish en begon acht jaar geleden in SEKEM, vijfendertig managers bedrijfseuritmie te geven. Zo werd de droom die Ibrahim Abouleish vijfentwintig jaar koesterde werkelijkheid: Creativiteit uit Vrijheid en Handelen vanuit een Sociale noodzaak – dat is SEKEM geworden. Onder het beluisteren van Egyptische muziek en met heerlijke hapjes, konden in de pauze mensen elkaar ontmoeten, vertegenwoordigers van de Egyptische ambassade, mensen met hun ervaringen uit SEKEM, vrienden van de Vriendenkring SEKEM en vele belangstellenden.

Wie enthousiast is geworden door het lezen van dit verslag kan drie dingen doen:

Lid worden van de Vereniging Vriendenkring Sekem, Postbus 773 6800 AT Arnhem, telefoon 026 4431544 of www.sekemvrienden.nl

Het bijzondere boek kopen waarin Ibrahim Abouleish vertelt over zijn leven, over hoe zijn idealen nog steeds verder vorm krijgen, onder andere in het mogelijk maken van een vrije onafhankelijke academie met onderwijs op het gebied van biologisch-dynamische landbouw; economie en management, geneeskunde en pedagogiek,

architectuur en kunst. Uitgever Christofoor, ISBN 90 60382641. Ten derde is er een mogelijkheid om op 12 mei 2006 Ibrahim Abouleish persoonlijk te ontmoeten op een symposium. Plaats van dit symposium wordt nog nader bekend gemaakt.

Nawoord Dick Blokker, Vriendenkring SEKEM

Om het beeld van SEKEM compleet te maken wil ik graag verwijzen naar bovengenoemd boek. De landbouw van SEKEM kan worden gezien als de belangrijkste economische basis. Hiermee is het mogelijk geworden om tal van andere voorzieningen op te bouwen, zoals het Medisch Centrum en de scholen voor de arbeiders en hun kinderen uit de omgeving. Ook zijn er bedrijven ontstaan voor de export van de landbouwproducten en het fabriceren van onder andere thee, kruiden en textiel.

SEKEM is op de eerste plaats een moslimgemeenschap met een eigen moskee. Met SEKEM is een nieuwe wind gaan waaien in Egypte en in andere landen die bij dit voorbeeldproject op bezoek komen!

Bij de bedrijfsvoering en in de instituten van SEKEM spelen de verkregen inzichten uit de antroposofie een belangrijke rol. De Vriendenkring bezit enkele video's en diaries die met toelichting kunnen worden vertoond. ■

25 jaar flowforms

Bruno van der Dussen

Op 3 september werd op landgoed Thedingsweert het flowformproject gevierd dat 25 jaar geleden werd gestart.

Jan Diek van Mansvelt, destijds directeur van de Warmonderhofopleiding, coördineerde de start van het flowformproject. Op 3 september hield hij een lezing hierover. Hierin noemde hij de meervoudige doelstelling van dit project: zuivering van de

Flowforms op Thedingsweerth jaren 80 (Foto: Jola Meyer)

septictank overflow, verfraaiing van het park en onderzoek naar het zuiveringseffect. Die onderzoekinstelling was duidelijk te herkennen in de aanleg van de vier parallelle watervalssystemen, de twee parallelle vijverreeksen en de ingewikkelde sluisjessystemen in de bassins direct onder de flowformmondingen. De beide eerste zijn nog goed te zien, de laatste zijn weggebroken. De bedoeling was dat het goed zou werken maar ook mooi zou zijn. "Door onderzoek wilden we nagaan of wat we dachten en meenden aan te voelen ook

praktisch werkzaam zou blijken. De resultaten waren verrassend mooi in overeenstemming met wat we toen nauwelijks durfden te denken, maar ook verrassend en ontnuchterend", aldus Jan Diek. Voor het onderzoek naar de flowformwerking is in overleg met John Wilkes voor drie verschillende soorten flowformbakken gekozen, elk met zijn eigen bewegingstype. Jan Diek: "De term 'flowformwerkingen' op zich is immers net zo vaag als de term kosmische effecten of geestelijke invloeden. Je kunt die termen

best als algemene termen gebruiken in gesprekken of verslagen. Maar als je onderzoek gaat doen zul je je moeten realiseren dat je altijd specifieke werkingen onderzoekt. Dus hier de vraag welk type waterbeweging heeft welk soort effect".

Voorts vertelde Jan Diek over de verschillende soorten bakken en hun werkingen en hoe het onderzoek naar de resultaten van de waterzuivering aangepakt zou moeten worden. Dat bleek een enorme organisatie met zich mee te brengen en een enorme hoeveelheid gegevens over de kwaliteit van het water.

"De eindconclusie was dan ook", aldus Jan Diek, "dat het gebruik van de flowforms vooral aan het eind van een biologisch-zelfreinigingstraject veel goed zou doen doordat het water licht, beweeglijk en geurig wordt en geschikt om te drinken. Een rustige beluchting kan kennelijk ook de stofwisselings- en verteringsprocessen stimuleren. Dat is dus meer iets voor aan het begin van de biologische zelfreiniging.

Dat het na vier jaar niet verder kon gaan was na deze fraaie resultaten wel erg jammer, maar de geldkranen waren er niet meer voor open te krijgen. Hoe goed, mooi en waar het ook allemaal was wat we aan de flowforms ontdekten hadden."

Tot slot dankte Jan Diek de vele medewerkers die na het vertrek

van Warmonderhof naar de polder, alweer jaren geleden, het waterproject zijn blijven verzorgen en waar nodig restaureren en ombouwen.

Hij was er van overtuigd "dat het water op en om Thedingsweert, met alle aangrenzende natuurrijken, dankbaar is voor het waterproject, dat op deze manier aan de verlichting van het water kan bijdragen". ■

Overzicht organisaties in de biologische landbouw

Biologische landbouw was in het verleden kleinschalig georganiseerd. Er waren verenigingen en organisaties die vanuit een eigen en meestal zeer herkenbare achterban werden opgericht en die, vaak los van elkaar werkend, een combinatie boden van verenigingsleven, belangenbehartiging, voorlichting, publiciteit enzovoort. Dit versnipperde organisatieverband is in de loop der jaren samengegaan en breidt zich steeds verder uit. Ruud Hendriks heeft voor geïnteresseerden een kort overzicht gemaakt van de stand van zaken nu. ■

Dit overzicht kunt u opvragen bij de BD-Vereniging, telefoon 0343 531740 of info@demeter-bd.nl.

De 50.000-ste kip-adoptant

Dagelijks worden we geïnformeerd over de (on)mogelijke gevolgen van het vogelgriepvirus. De meest schrikbarende scenario's worden ons voorgeschoteld. Wat niet in het nieuws komt, is dat inmiddels 50.000 mensen een (biologische) kip hebben geadopteerd.

Deelnemers aan de actie krijgen een symbolische adoptiekip en kunnen in ruil voor hun financiële bijdrage maandelijks zes biologische eieren ophalen bij de natuurvoedingswinkel. Met de steun van adoptanten werkt Biologica aan het versterken van de biologische landbouw in Nederland. Deze vorm van landbouw heeft veel voordelen voor onder andere dierenwelzijn, biodiversiteit, natuur en milieu. Door de dreiging van vogelgriep zitten juist nu ook veel biologische kippen binnen.

Foto: Biologica

Biologica pleit voor vaccinatie als belangrijke bijdrage om kippen het recht op buitenleven te laten behouden.

Pleidooi voor vaccineren

Elke kip verdient het om buiten te lopen en een lekker leven te hebben. Helaas zitten de meeste biologische kippen nu binnen. Ophokken mag geen vanzelfsprekende maatregel worden. Daarom wil Biologica, samen met de Biologische Pluimveehouders Vereniging (BPV), dat biologische leghennen in Nederland preventief worden gevaccineerd.

Biologica, BPV en Dierenbescherming onderzoeken momenteel de mogelijkheden voor het preventief vaccineren. In verband met exportbelangen is ook afstemming nodig met buitenlandse afnemers, de gangbare pluimveehouderij en het ministerie van LNV. ■

Elementenwezens Beeld en werkelijkheid

Bruno van der Dussen

Alweer een boek over elementenwezens, ben je geneigd te zeggen, als je het boek 'Elementenwezens. Beeld en werkelijkheid' in handen hebt. Inderdaad alweer een boek, maar al lezend besef je de grote diversiteit van de elementenwezens. Dat is zonder meer de verdienste van schrijfster Ursula Burkhard, die afwisselend deze wezens laat optreden in sprookjes, in gedichten en vooral in verklarende artikelen. Juist deze hoofdstukken geven mijns inziens een verhelderend inzicht in de vluchtige verschijningen van de elementenwezens. Zij verjaagt hen niet door theoretische verklaringen, maar schetst hun wereld voor ons in kunstzinnige, van leven doortrokken teksten.

Op de achterkant lezen we dat de "toverachtige sprookjes en gedichten ons diep raken, omdat zij niet bedacht zijn, maar werkelijk ervaren en innerlijk beleefd. Een reeks verdiepende beschouwingen, die ontstaan zijn uit eigen waarnemingen en uit Rudolf Steiners aanwijzingen, openen voor ons op hun manier een weg, waarop wij al oefenend tot de elementenrijken kunnen doordringen".

Dat is niet teveel gezegd. De vijf hoofdstukken geven op een

heldere, maar nuchtere manier geesteswetenschappelijke beschouwingen tot een adequate ingang van de wereld van die elementenwezens. Al lezend word je gewaar dat deze elementenwezens ons veel meer nabij zijn dan wij gewoonlijk menen. ■

Elementenwezens. Beeld en werkelijkheid
Ursula Burkhard
Perun Boeken
ISBN 90-76921-15-6
Prijs: € 13,90

Een ploeg van goud

Hartverwarmende ervaringen rondom de zorgboerderij

Marja Molenaar

Voor bijna zeshonderd boeren en boerinnen in Nederland is het niet voldoende om te bepeinden dat zwaarden kunnen worden omgesmeed tot ploegijzers. Deze boeren willen meer; zij willen de materie zelf veranderen: een ploeg van goud. Een gouden ploeg kan een boer niet alleen tot stand brengen; daarvoor is enthousiasme en hulp nodig. In het boek 'Een ploeg van goud' wordt door Jeannet van Ganze-winkel beschreven hoe "voor veel mensen de zorgboerderij een plek is om de eigen mogelijkheden te ontdekken. Samen met de boeren

vormen zij een ploeg van goud." In Nederland zijn er nu zo'n negenduizend mensen die voor herstel, rust of aangepast werk actief zijn op een boerderij.

'Een ploeg van goud' is een prachtig door Roodbont Uitgeverij uitgegeven boek met veel mooie foto's en vol met verhalen van deelnemers over hun ervaringen op de boerderij; verhalen waar het enthousiasme vanaf spat als het gaat over wat het bestaan op de zorgboerderijen voor hen betekent. Ook groepsbegeleiders, verzekeraars en artsen geven hun veelal positieve mening over de veranderingen bij hun cliënten. Daarnaast is een aantal hoofdstukken opgenomen waarin wordt ingegaan op de verschillende soorten zorgboerderijen, de doelgroepen en de meerwaarde van de zorgboerderijen. Het boek sluit af met een hoofdstuk met

nuttige adressen en websites. Voor wie geïnteresseerd is in theorievorming over de manier waarop zorg in een landbouwbedrijf vorm krijgt, is achter in het boek een korte literatuurlijst opgenomen, met twee publicaties van Stichting Omslag, een stichting ter bevordering van de ontmoeting tussen landbouw, ambacht en gezondheidszorg.

Het boek is volledig en roept weinig vragen op: alle aspecten van landbouw en zorg worden besproken en krijgen een plek in de gouden glans van landbouw en zorg.

Het boek roept wel de behoefte op aan nog een ander boek. Een boek waarin de landbouw-zorgontwikkeling in verband wordt gebracht met de stand van zaken in de landbouw en in de zorgsector, waarbij ook de gouden glans kritisch wordt onderzocht. En in welke bedrijven is het nog een echte ploeg (ook al is het onder het verguldsel wat roestig) of is hij van plastic. En is dat eigenlijk belangrijk? In de landbouw en in de gezondheidszorg gaan enerzijds de technologie en bureaucratisering door, terwijl aan de andere kant het aantal zorgboerderijen groeit. In hoeverre is landbouw-zorg een 'excus-ploeg'? Deze en andere vragen doen niets af aan de verdienste van 'Een

ploeg van goud'. Het is een vrolijk promotieboek, dat laat zien dat de zorgboerderijen een eigen plaats innemen in het geheel van zorg. Geschikt om instellingen, gemeenten en provincies te informeren en te enthousiasmeren. Eind november wordt het dan ook aangeboden aan alle Nederlandse gemeenten. ■

*'Een ploeg van goud' is verkrijgbaar via de boekhandel of direct te bestellen bij: Roodbont Uitgeverij
telefoon: 0575 545688
e-mail: info@roodbont.nl
Prijs: € 22,50*

Sterren- en Planetenkalender 2006

Een sieraad aan de wand.

Voor elke maand drie hemelkaarten met fraai getekende Dierenriembeelden. Nieuw is de kleurband die de stemming van het jaarverloop weergeeft en toont dat elke maand een eigen kleurverloop heeft. Jaarthema is de maan en de maanknoppen. Gedrukt op milieuvriendelijk papier (42,6 x 29,3 cm). ■

*Sterren- en planetenkalender 2006. Van de kalender bestaat ook een Duitse versie die ook in Nederland verkrijgbaar is. Beide zijn te bestellen bij: Drukkerij Kerkebosch in Zeist.
Prijs € 15,-
ISBN 906720374.
tel. 030-6921444*

Demeter, klaar voor de verhuizing

Weet u het nog? Het plan om Demeter te verhuizen naar Stichting Demeter kent drie hoofdmotieven: organisatorische helderheid, aansprakelijkheid en btw-problematiek.

De ALV van dit voorjaar gaf goedkeuring aan het voorstel van het bestuur om de Demeter-certificering uit de vereniging te halen en om alles wat met Demeter van doen heeft onder te brengen bij Stichting Demeter Promotie (SDP), om te dopen tot Stichting Demeter (SD). Het is goed om te weten dat het bestuur van de BD-Vereniging invloed behoudt bij Stichting Demeter doordat zij goedkeuring moet verlenen aan bestuursbenoemingen en statutenwijzigingen.

Het bestuur deed de toezegging aan de aanwezigen om de afwerking van deze verplaatsing nog eens goed te communiceren. Zolang Dynamisch Perspectief geen dagblad is, valt het niet mee om dit proces actueel te kunnen presenteren. Toch tekent zich gaandeweg steeds duidelijker af hoe de afloop zal zijn. Formele bekrachtiging heeft 30 november plaats gevonden. Toen

heeft het bestuur in vergadering bijeen met Demeter Licentie Commissie (DLC) en Demeter Voorwaarden Commissie (DVC) de puntjes op de ò gezet.

De verplaatsing in het kort:

1. BD-Vereniging meldt Demeter Internationaal (DI) dat met ingang van 1 januari 2006 Stichting Demeter de Demetercertificering in Nederland en Vlaanderen ter hand neemt.

2. DVC en DLC zetten met ingang van 1 januari 2006 hun diensten in voor Stichting Demeter. Weliswaar met een sterk verenigingsgevoel maar organisatorisch verlaten ze het huis van de BD-Vereniging. Zij behouden hun onafhankelijke positie.

NB: Op basis van 1 en 2 worden de statuten van de BD-Vereniging aangepast.

3. Stichting Demeter Promotie wordt omgedoopt in Stichting

Demeter. De doelstelling van SDP wordt uitgebreid met de Demetercertificering (statutenwijziging).

4. SD gaat per 1 januari 2006 een overeenkomst aan met DI om voor Nederland en Vlaanderen op te treden als beheerder van Demeter.

5. De reglementen van DVC en DLC worden aangepast aan deze verplaatsing.

6. Het thema aansprakelijkheid binnen de certificering wordt

Stichting Agrikos vraagt steun via het Willy Schilthuisfonds

In Dynamisch Perspectief nr.4 heeft u kennis kunnen maken met de benadering van Hans Bruinsma. Het gaat over gezichtspunten met betrekking tot de invloed van de siderische zon en maan op de groei en de gezondheid van gewassen. De onderzoeks- en voorlichtingsactiviteiten van Hans Bruinsma zijn ondergebracht in Stichting Agrikos.

Deze stichting heeft voor de komende drie jaar een programma opgesteld om professionele tuinders en akkerbouwers en amateurs bij zijn onderzoek te betrekken en voorlichting te geven over de aanpak en de te verwachten resultaten. Een kort verslag van het afgelopen jaar

vindt u in dit nummer van DP. Voor dit project zoekt hij financiële ondersteuning bij donateurs en stichtingen. Dat lukt ook wel, maar nog niet in voldoende mate. Sommige stichtingen stellen hun ondersteuning weer afhankelijk van andere schenkingen en donaties. Vandaar dat wij u oproepen om dit initiatief financieel te ondersteunen via het Willy Schilthuisfonds.

Wilt u meer informatie over het project, dan kunt u kijken op www.agrikos.nl en/of contact opnemen met Stichting Agrikos, Hobbemalaan 49, 3723 EP Biltoven, telefoon: 030 2257505.

Schenkingen kunnen direct aan Stichting Agrikos (giro 8364785) of via het Willy Schilthuisfonds op girorekening 147485 ten name van de BD-Vereniging te Driebergen onder vermelding: Willy Schilthuisfonds, Agrikos.

Jan J.C. Saal

aangescherpt vanuit het bewustzijn dat enkel het bestuur van SD aansprakelijk gesteld kan worden.

Dit zijn de hoofdlijnen waarop Demeter voort kan gaan: 100% Biologisch. 100% Dynamisch.

Jos Pelgröm
(tot 1-1-2006 directeur BD-Vereniging, na 1-1-2006 directeur Stichting Demeter) ■

Ledenbijdrage per automatische incasso

Ingevoegd in deze Dynamisch Perspectief treft u een machtingingsformulier aan. Hiermee kunt u aangeven dat u de ledenbijdrage per automatische incasso wilt betalen.

U helpt hiermee de ledenadministratie te vergemakkelijken. ■

Aktie Oostenrijkse boeren tegen gentechniek

In een geslaagde publieksactie tegen gentechniek in Oostenrijk hebben deze zomer meer dan 10.000 borden op het land van biologische en gangbare boeren gestaan. Een recente studie toont aan: gentechvrij kan!
(www.wirsindsofrei.at en www.ernte.at)

9 – 27 januari >>
Weken ter verdieping van landbouw en antroposofie
Plaats: Dornach, Zwitserland

Vanaf 10 januari, 19.00–21.30 u
Cursus biologisch-dynamisch tuinieren
Kosten: € 160,- plus € 5,- voor het cursusboek.
Info en aanmelding:
Guurtje Kieft, Alkmaar
telefoon: 072 5159456

Vanaf 12 januari
Landbouwcursus in Noord-Holland
Michiel Rietveld, docent van Kraaybeekerhof, behandelt in een serie bijeenkomsten op de Noorderhoeve in Schoorl deze winter de Landbouwcursus van Rudolf Steiner.

In acht lesblokken krijgt u gedegen inzicht in de basis onder biologisch-dynamische landbouw en voeding.

De organisatie is in handen van Land-Werk.
Info: w.joop@land-werk.nl.

18 januari (onder voorbehoud)
**Winterconferentie
BD-Vereniging**
Thema: preparatengebruik
Nadere informatie volgt.

Vanaf 24 en vanaf 25 januari
Cursus: ECOtherapie
Uitstraling en levensenergie in

de natuur waarnemen, interpreteren en verbeteren. Tien dagen verspreid over het jaar met Hans Andeweg en Jaap Vermue. Eerste jaar van de vierjarige opleiding tot ECOtherapeut.

Plaats: Landgoed Stoutenburg bij Amersfoort
Informatie: 033 4945500
Kosten: € 795,-
Vanaf 27 januari wordt deze opleiding georganiseerd in het Liesbos bij Breda.

Informatie: 0412 457444
Zie ook: www.ecotherapie.org voor meer informatie over de cursus en de opleiding tot ECOtherapeut.

1-4 februari >>
Landwirtschaftliche Tagung
Plaats: Dornach, Zwitserland

14 – 16 februari >>
Seminar over vormkrachten door Dorian Schmidt
Plaats: Warmonderhof

Freie Hochschule
für Geisteswissenschaft
Sektion für Landwirtschaft

Landwirtschaftliche Tagung

1. bis 4. Februar 2006 am Goetheanum

Identität und Offenheit

auf der Suche nach einer neuen
Landwirtschaftskultur

Offenheit und Identität: Sie bedingen sich gegenseitig und sind zwei Seiten einer Medaille. Der Suche nach einer neuen Landwirtschaftskultur können beide Gesten zu Grunde liegen. Neues wächst seiner keimhaften Natur nach oft im Stillen und Geborgenen. Im weiteren Verlauf kommt es zunehmend zur Auseinandersetzung mit der Umwelt. Diese will das Neue, das Andersartige, sich zumeist selbst angleichen. In der konstruktiven Auseinandersetzung zwischen Identität und Offenheit, in der Interaktion und im gegenseitigen Abschleifen, schlummert ein Entwicklungspotenzial.

Die biologisch-dynamische Bewegung feierte im vergangenen Jahr ihr 80-jähriges Bestehen. Der Öko-Landbau ist heute in der Mitte der Gesellschaft angekommen. Gleichzeitig wird die drohende Konventionalisierung des Öko-Landbaus debattiert; es werden Stimmen laut, die zur Wiederanknüpfung an die früheren (Inspirations-) Quellen aufrufen.

Auf der Suche nach einer neuen Landwirtschaftskultur: Wo alte Traditionsströme zunehmend versiegen, „der Markt“ sich mit „seinem“ Preiswettbewerb eine eigene – industrielle – Landwirtschaft geschaffen hat, ist die Frage umso aktueller: Wie wird die Landwirtschaft der Zukunft beschaffen sein? Entwicklung braucht einen kulturellen Kern, doch woraus schöpft dieser seine Kraft? Wo Elemente wie fair, entschleunigt, ethisch u.a. Merkmale einer zukünftigen Kultur sein sollen, hat die Begegnung einen zentralen Stellenwert und kann ein Kraftpotenzial für die Zukunft entfalten. Die Tagung will der Begegnung und der Besinnung auf Identität und Offenheit und der Suche nach einer neuen Landwirtschaftskultur Raum geben.

NIKOLAI FUCHS
STEFAN O. MAHLICH

Mittwoch, 1.2.

- 10.30 – 15.00 und
- 18.30 – 20.00

Abholen der
Tagungsunterlagen
im Tagungsbüro

- 11.30 – 12.30
Für Mitglieder der Freien
Hochschule für
Geisteswissenschaft

- 15.00 – 16.30

Begrüßung

Urs Niggli

Eröffnungsrede

Angela B. Caudle

Einleitung ins Thema

Nikolai Fuchs

- 17.00 – 18.30

Seminare

- 18.30 – 20.15

Abendpause

- 20.15

Vortrag: Keystones for a
cultural development
Aonghus Gordon

- ab 21.30 – ca. 21.45

Künstlerischer Abschluß

Harfensolo
Assia Cunego

Donnerstag, 2.2.

- 8.00 – 8.50

Künstlerische Kurse

- 9.00 – 9.30

Lesen des Leitsatzbriefes von Rudolf Steiner

„Die Weltgedanken im
Wirken Michaels und im
Wirken Ahrimans“

Dieter Bauer

- 9.30 – 10.45

Vortrag:

Der Landwirtschaftliche
Kurs – ein Pfingstereignis
Manfred Klett

- 11.30 – 12.45

Arbeitsgruppen

- 12.45 – 14.15

Mittagspause

- 14.15 – 15.45

Seminare

- 16:15 – 17:45

Foren Zukunftskultur

- 17:45 – 19:30

Abendpause

- 19:30

Vortrag:

32 Jahre „Demetria
Initiativen“ in Brasilien
Marco Bertalot

Vortrag:
Hofbiographie und Schicksal
Michael Schmidt

- ab 21:00 – ca. 21:15

Künstlerischer Abschluß

Harfensolo
Assia Cunego

Freitag, 3.2.

- 8.00 – 8.50

Künstlerische Kurse

- 9.00 – 9.30

Lesen des Leitsatzbriefes von Rudolf Steiner

„Die Weltgedanken im
Wirken Michaels und im
Wirken Ahrimans“

Dieter Bauer

- 9.30 – 10.45

Vortrag:

Spiegel aus der Politik
NN

Vortrag:

Which inspirations foster the
further development of
organic agriculture?
Patrick Holden

- 11.30 – 12.45

Arbeitsgruppen

- 12.45 – 14.15

Mittagspause

- 14.15 – 15.45

Seminare

- 16:15 – 17:45

Foren Zukunftskultur

- 17:45 – 19:30

Abendpause

- 20:15

Künstlerischer Abschluß

Ritratto
Dimitri Clown

Samstag, 4.2.

- 8.00 – 8.50

Künstlerische Kurse

- 9.00 – 9.30

Lesen des Leitsatzbriefes von Rudolf Steiner

„Die Weltgedanken im
Wirken Michaels und im
Wirken Ahrimans“
Dieter Bauer

- 9.30 – 10.45

Vortrag:

Biologisch-dynamische
Initiativen in Indien
*Rajah Banerjee/ Jakes
Jayakaran/ Binita Shah*

- 11.30 – 12.45

Arbeitsgruppen

- 12.45 – 14.15

Mittagspause

- 14:15 – 15:45

Podiumsgespräch mit Teilnehmern der Foren

- 16:15 – 17:15

Abschluß

Nikolai Fuchs

Singen

- 17:15 – 19:00

Freie Initiativen/Pause

- ab 19:00

Offener Kulturabend

„Brasilianische Nacht“

Anmeldungsunterlagen bitte anfordern unter:

- Post: Sektion für Landwirtschaft, Goetheanum, Postfach, CH-4143 Dornach 1
- Fon: +41 (0)61.7064-212 / • Fax: +41 (0)61.7064-215
- Mail: sektion.landwirtschaft@goetheanum.ch

Diederichslaan 25
Postbus 236
3970 AE Driebergen
telefoon 0343 531740
fax 0343 516943
e-mail: info@demeter-bd.nl
website: www.demeter-bd.nl
Postgiro voor leden 147485
Rekeningnummer België:
000-1638509-82

Sinds haar oprichting in 1937 werkt de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding (BD-Vereniging) aan verbreding van de bekendheid van de biologisch-dynamische landbouw en aan de verdieping van de inzichten daarvan. De inkomsten van de vereniging bestaan uit de contributies van leden, donaties en uit licentiegelden voor het gebruik van het Demeter-merk. Daarnaast ontvangt ze jaarlijks uw warme giften. De statuten van de vereniging kunnen door leden opgevraagd worden bij het bureau van de BD-Vereniging.

Bestuur

Jan Saal (voorzitter), Maria van Boxtel, Inge Schwagermann, H.J. van der Tak, Jaap Visser.

Medewerkers bureau BD-Vereniging

Jos Pelgröm (directeur), Rienk ter Braake (coördinator Demeter-licentiezaken), Emma Schotveld (coördinator Verenigingszaken), Martine Wensink (secretariaat) en Anniemiek Padt (boekhouding).

Lidmaatschap van de BD-Vereniging

- Lidmaatschap in 2005: € 25,-/jaar.
- Vanaf 2006: € 35,-/jaar
- Uitgebreid lidmaatschap € 50,-/jaar

(Als uitgebreid lid ontvangt u ook alle informatie zoals deze aan Demeter-licentiehouders wordt verzonden)

- Donateur (geen ledentijdschrift) min. bijdrage: € 20,-.
- Leden in het buitenland (m.u.v. België) in 2005: € 32,- (binnen Europa), € 34,- (buiten Europa).
- Vanaf 2006: € 45,- (binnen Europa), € 50,- (buiten Europa).

Lidmaatschappen lopen per kalenderjaar (januari t/m december). Een lidmaatschap wordt stilzwijgend verlengd, tenzij u vóór 1 december van het lopende jaar heeft opgezegd.

Leden en donateurs ontvangen jaarlijks (in januari) een acceptgirokaart voor de contributie/bijdrage voor het komende kalenderjaar. Betaling van de contributie kan ook geschieden door machtigen voor automatische incasso.

Schenken en legaten

De BD-Vereniging heeft een artikel 24 status bij de belastingdienst, hetgeen betekent dat bedragen tot € 8.602,- geheel vrij zijn van successierecht. Vanaf dit bedrag betaalt de BD-Vereniging een aangepast tarief van 8%. Omdat de BD-Vereniging door de belastingdienst wordt gezien als een 'algemeen nut beogende instelling' zijn schenkingen tot een bepaald bedrag vrijgesteld van schenkingsrecht (in 2005: € 4.303,-). Giften in de vorm van een tenminste vijf jaar durende lijfrente, notarieel

Preparaten

Alle prijzen zijn inclusief verzendkosten binnen Nederland en België. Voor licentiehouders, leden met een uitgebreid lidmaatschap en leden wonend in het buitenland gelden andere tarieven voor de preparaten. Meer informatie hierover kunt u opvragen via het secretariaat van de BD-Vereniging.

Nr.	Soort preparaat	Prijs per portie
500	Koemestpreparaat	€ 6,-
501	Kiezelpreparaat	€ 3,-
502 - 507	Compostpreparaten (set à 6 soorten)	€ 13,-
502 - 507	Compostpreparaten per soort	€ 2,50

U kunt preparaten bestellen door overmaking van het bedrag op Postgiro 313786 (voor België postrekening: 000-1638509-82) t.n.v. de BD-Vereniging onder vermelding van de gewenste preparaten en het verzendadres.

Uw bestelling wordt u dan zo snel mogelijk toegestuurd. (Houdt u rekening met ongeveer twee weken levertijd.)

De Preparatenwijzer geeft een beknopt overzicht van de preparaten (en grondstoffen) die gebruikt worden in de bd-landbouw. Deze folder, inclusief prijslijst, kunt u gratis aanvragen bij de BD-Vereniging

vastgelegd, zijn geheel aftrekbaar. Heeft u warme voornemens en u heeft informatie, belt u dan even met Jos Pelgröm (telefoon 0343 531740).

Publicaties

Voor uitgaven van de BD-Vereniging en derden verwijzen we u naar de website www.demeter-bd.nl of u kunt de 'Wegwijzer door biologisch-dynamisch Nederland' gratis aanvragen bij het bureau.

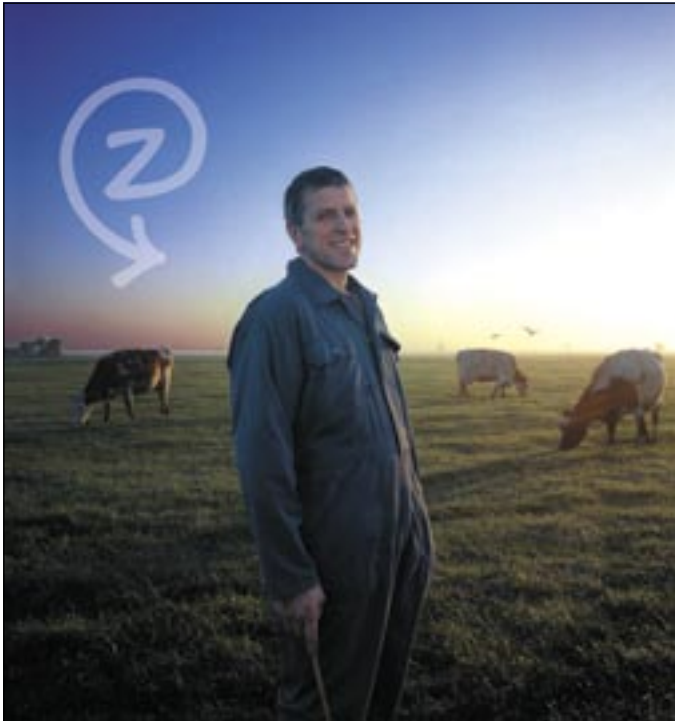
Rondzendbrieven Naturwissenschaftliche Sektion Goetheanum

(*'Klett-brieven'*)

Geïnteresseerden kunnen deze brieven (al dan niet vertaald in het Nederlands) toegezonden krijgen. Neem hiervoor contact op met het bureau van de BD-Vereniging. U kunt ze ook downloaden vanaf www.demeter-bd.nl.

demeter

100% biologisch-dynamisch.

Op eigen kracht

Ik heb vertrouwen in de kracht van de natuur en de dieren. Mijn koeien laat ik zoals ze zijn. Ze leven samen in groepen, met koeien, stier en kalveren bij elkaar. Geen gedwongen scheidingen, geen stress, laat ze het maar lekker vutzoeken, dan komt het vanzelf wel goed. Ze zijn prima gezond, dus dit moet wel 't beste voor ze zijn!

Jan Vrolijk van de Klaverhoeve uit Oosthuizen.

www.zuiverzuivel.nl

zuiver @zuivel

25 jaar - samen met de natuur

Wilt u meer weten over onze veehouders die de heerlijk-gezonde melk voor Zuiver Zuivel produceren? Kijk dan op onze website en maak kennis met een wereld waar vak kennis, passie en liefde voor de natuur de belangrijkste ingrediënten vormen.

